

Litteraturgranskningar

ROBERT AXELROD: *The Evolution of Cooperation*, New York 1984, Basic Books

Under hvilke betingelser kan eller vil samarbeid oppstå, bre seg og holdes ved like i en verden bestående av aktører som handler ut fra egeninteresse, og der det ikke finnes noen sentral institusjon med myndighet til å regulere aktørenes atferd? Dette er i korthet problemstillingen i Robert Axelrods bok "The Evolution of Cooperation", som allerede er i ferd med å innta en plass blant klassikerne innenfor litteraturen om internasjonalt samarbeid og kollektive samhandlingsproblemer mer generelt.

Når dette er sagt, har vi også antydnet at problemstillingen som reises langt fra er ny. Den går i alle fall tilbake til Hobbes, som mente at samarbeid mellom egoistiske individer er umulig i fravær av en sterk stat. I de senere år har problemet i stor utstrekning vært diskutert ved bruk av spillteori, og da særlig det såkalte Fangens Dilemma. I dette spillet har som kjent hver spiller valget mellom to alternativer, ofte kalt "samarbeid" og "ikke-samarbeid". For hver enkelt deltaker er det videre best å velge "ikke-samarbeid", uansett hva andre måtte foreta seg. Men når alle gjør dette, blir resultatet dårligere for samtlige spillere, enn det ville ha blitt dersom alle hadde samarbeidet. Eksempler på internasjonale problemfelter der Fangens Dilemma har vært anvendt omfatter blant annet rustningskappløpet mellom supermaktene, utnyttelsen av fellesleide ressurser, kartelldannelser og problematikken rundt den tiltakende nyproteksjonismen. Siden disse eksemplene berører beslutninger som fattes på ny og på ny (forsvarsbudsjetter vedtas som kjent hvert år), modelleres de ofte ved hjelp av såkalte *superspill*, dvs kortere eller lengre serier av identiske delspill. En serie av Fangens Dilemma-spill skiller seg fra et enkeltstående spill ved at en gitt spillers valg i ett delspill kan gjøres betinget av hva andre har foretatt seg i tidligere spill. Dette kan deltakerne tenkes å ta hensyn til ved valg av *superstrategier*, dvs deres handlingsplaner for superspillet. Mer spesielt er det da ikke ubetinget gitt

at det er rasjonelt å velge ikke-samarbeid i et vilkårlig valgt delspill.

Gjentatte Fangens Dilemma-spill danner grunnlaget også for Axelrods bok. For å få tak i de sentrale elementer i hans arbeid, kan det imidlertid være nyttig å være oppmerksom på en sentral distinksjon når det gjelder modellbruken i tidligere bidrag på området. Disse har enten benyttet en ren to-persons-modell ("oss mot alle andre"), eller en ren n-persons-modell, der alle samhandler med alle i samme spill. Axelrod anvender imidlertid en tredje variant, nemlig det vi kunne kalle en *n-persons verden med bare bilaterale relasjoner mellom aktørene*. Forskjellen mellom denne varianten og en ren n-persons-modell kan kanskje best beskrives slik: I et n-persons-spill fatter hver spiller én (og bare én) beslutning i hver tidsperiode. Denne beslutningen har generelt konsekvenser for samtlige n spillere. I Axelrods modell derimot, treffer den enkelte aktør inntil n-1 strategivalg i hver tidsperiode – én for hvert to-persons-spill vedkommende deltar i. Hver av disse beslutningene har også konsekvenser for bare to spillere, nemlig beslutningstakeren selv og vedkommendes motpart i det to-persons-spill det er tale om.

Axelrod tar så utgangspunkt i en tilstand preget av universelt ikke-samarbeid, dvs der alle forfølger sin kortsiktige egeninteresse. I en slik situasjon kan ingen enkeltaktør forbedre sin situasjon ved å velge noe annet enn ikke-samarbeid i alle sammenhenger. Sagt på en annen måte finnes det ingen superstrategi som gjør det bedre enn evigvarende ikke-samarbeid, når alle andre vites aldri å ville samarbeide. Dette betyr – enkelt sagt – at det i en ond verden er nytteløst å invitere til samarbeid. Axelrod viser imidlertid at dersom en *gruppe* av spillere *samtidig* tar opp mer samarbeidsvillige strategier, vil hver av disse lett kunne komme bedre ut enn spillere som ubetinget, og i alle sammenhenger, velger ikke-samarbeid. Og dette gjelder interessant nok selv om "avvikerne" utgjør en meget liten andel av det samlede antall aktører, slik at hver enkelt har bare en liten

del av sine samhandlingsrelasjoner med andre "avvikere". På denne måten kan altså samarbeidsvillige strategier finne fotfeste i en populasjon preget av universelt ikke-samarbeid. Det forekommer meg at vi her kanskje kan stå overfor et viktig bidrag til teoridannelsen om hvordan organisasjoner oppstår. Dette bør likevel tas med visse forbehold, fordi det er noe uklart i hvilken grad Axelrods modell fanger inn den interaksjonsstruktur som typisk eksisterer mellom potensielle medlemmer av en organisasjon.

Når en eller flere samarbeidsstrategier først har fått fotfeste, vil det antakelig være en tendens til at de(n) spres i populasjonen av spillere. Er aktørene mennesker, vil dette rimeligvis skje gjennom logisk resonnering eller læring (spillerne kan observere at andre strategier gjør det bedre enn dem de selv anvender). Er det derimot tale om laverestående organismer (Axelrod mener at hans teori har gyldighet også for dyre- og planteriket – symbiotiske relasjoner er nærliggende eksempler), kan spredningseffekten formidles gjennom bedret reproduksjonsevne og "survival of the fittest".

Endelig viser Axelrod at straks samarbeidet har fått universell utbredelse, vil det være umulig for noen annen strategi å utkonkurrere samarbeidsstrategien(e). Dette gjelder under forutsetning av at samarbeidsstrategiene utviser vilje til *gjengjeldelse*, dvs at forsøk på å tilsnike seg en ekstra fordel fra en aktør alltid "straffes" med ikke-samarbeid i (minst ett) senere delspill.

Sentralt i Axelrods framstilling står resultatene fra en computer-turnering, iscenesatt for å kaste lys over hvilke strategier som generelt vil frambringe gode resultater i serier av Fangens Dilemma-spill, og mer spesielt hvilke som vill hevde seg godt i konkurranse med andre strategier som er spesialkonstruert for dette formålet. Turneringen ble arrangert i to runder, hvorav den første var forbeholdt 14 kjente og spesielt inviterte spillteoretikere. Hver av disse sendte inn et dataprogram inneholdende en bestemt (super-)strategi. Alle programmene ble så kjørt mot hverandre parvis. Hver kjøring bestod av 200 delspill (antall delspill var kjent for deltakerne på forhånd), og hvert par av strategier ble kjørt mot hverandre 5 ganger. Det siste ble gjort for å redusere betydningen av tilfeldige utslag i forbindelse med strategier som benyttet seg av en eller annen form for sannsynlighetsutvelgelse. Vinner av turneringen ble Anatol Rapoport, som sendte inn det enkleste forslaget av samtlige deltakere – TIT FOR TAT. Denne strategien går ut på å velge "samarbeid" i første delspill, og deretter det alternative motspilleren valgte i foregående delspill – altså en slags øye-for-øye-strategi.

I annen runde av turneringen var deltakelsen åpen. Axelrod satte inn annonser i flere fagtidsskrifter, der

potensielle deltakere ble gjort kjent med reglene, samt resultatene fra første runde. En viktig forandring var nå at deltakerne *ikke* ble gjort kjent med hvor mange delspill interaksjonen ville komme til å vare (dette ble avgjort gjennom loddtrekning etter at bidragene var innkommet). Ialt kom det nå inn 62 strategiforslag. Vinner ble nok en gang Anatol Rapoport med TIT FOR TAT.

Axelrod kjørte også 6 andre varianter av turneringen, med tildels andre strategier enn de innsendte som deltakere. I 5 av variantene endte TIT FOR TAT øverst på resultatlista, mens den i det siste tilfellet ble nummer to. TIT FOR TATs suksess synes følgelig temmelig robust overfor endringer i handlingsmiljøet. Dette understrekes dessuten ytterligere av resultatene fra enda en simulering foretatt av Axelrod: Med basis i hans evolusjonsteoretiske resonneringer, kan det synes rimelig å tenke seg at de ulike strategiernes utbredelse vil endre seg over tid, etter hvilken grad av suksess de måtte ha. Axelrod laget derfor en simulering der han tenkte seg stadig nye "generasjoner" av strategier, og der en bestemt strategis utbredelse var proporsjonal med dens score i forrige generasjon. Dette førte til nokså dramatiske endringer i de ulike strategiernes utbredelse innenfor den tenkte populasjonen, ettersom stadig nye generasjoner skred fram. De som i utgangspunktet hadde minst suksess døde raskt ut, som rimelig kan være. Andre, og da særlig strategier som hadde suksess i utgangspunktet fordi de gjorde det godt mot de nevnte taperne, vokste til å begynne med, for så å gå raskt mot undergangen når grunnlaget for deres vekst ble borte. Det mest interessante resultatet var likevel at TIT FOR TAT hele tiden gjorde det best. Etter 1 000 generasjoner (der Axelrods simulering sluttet) var TIT FOR TAT stadig den som hadde den største utbredelsen, såvel som den raskeste veksthastigheten.

Hvilke egenskaper ved TIT FOR TAT er det som bevirker denne imponerende suksess? Axelrods svar er fire-delt. For det første er TIT FOR TAT *samarbeidsvillig*, i den forstand at den aldri er den første til å velge "ikke-samarbeid". Samarbeidsvillighet var generelt den beste enkeltstående predikator for om en strategi hadde suksess eller ikke i Axelrods turneringer. For det andre viser TIT FOR TAT *vilje til gjengjeldelse*, dvs den lar seg ikke utnytte. Dette virker avskrekkende på motstanderen, når det gjelder å la seg friste til forsøk på å skaffe seg en ekstra fordel. For det tredje er TIT FOR TAT preget av *evne til tilgivelse*, idet dens "hukommelse" er begrenset til bare ett delspill. Dette betyr at den raskt gjenoppretter samarbeid med "angrende syndere". Endelig er TIT FOR TAT en meget *enkel* strategi, slik at det er lett for motstanderen å oppfatte de signaler den forsøker å gi.

På den annen side er det viktig å være oppmerksom på at TIT FOR TAT slett ikke er ufeilbarlig. Selv om TIT FOR TAT gjør det godt "mot seg selv" (to spillere som bruker TIT FOR TAT mot hverandre vil opprettholde et evigvarende samarbeid), kan det lett oppstå problemer mot andre, sterkt beslektede strategier. Betrakt f.eks følgende, noe pessimistiske variant av TIT FOR TAT: Velg "Ikke-samarbeid" i første delspill, og deretter det alternativ motspilleren valgte i foregående delspill. Når denne strategien møter TIT FOR TAT vil spillerne alternere mellom å utnytte den andre og selv å bli utnyttet. Innenfor den variant av Fangens Dilemma som Axelrod betrakter er dette mindre fordelaktig for spillerne enn kontinuerlig, gjensidig samarbeid. Selve problematikken som her oppstår er forøvrig velkjent fra slektsfeider med bruk av blodhevn, og liknende samhandlingsrelasjoner. Noe av vanskelighetene kan trolig her tilskrives "kort hukommelse": Et drap hevnes mer eller mindre automatisk med et nytt drap, uten hensyntak til hva motparten (og en selv) har foretatt seg i tidligere tider.

Axelrods bok presenterer altså en teori om hvordan samarbeid kan vokse fram mellom aktører som er motivert av egeninteresse. Det siste momentet er viktig, og understrekes på ny og på ny av forfatteren: Samarbeid kan oppstå og finne grobunn selv om partene ikke har den aller ringeste sympati for hverandre. Han bruker da også et helt kapittel til å gjengi et eksempel på samarbeid der det ikke bare var mangel på sympati, men endog regulært fiendskap mellom partene. Eksemplet refererer seg til et bemerkelsesverdig fenomen som skal ha oppstått i skyttergravene i Frankrike under 1. verdenskrig. Flere steder forekom det her en interessant form for samarbeid mellom enheter på hver sin side av fronten. Hver side unnlot å skyte på sin motpart, eller – rettere – de skjøt nok, men med det formål å tilfredsstille sin egen overkommando, og *ikke* i den hensikt å ramme motstanderen. Motivet for denne atferden, sier Axelrod, er å finne i vissheten om at hver kule eller granat som havnet i den annen parts skyttergraver ville bli gjengjeldt – kanskje flerfoldig. Betingelsen for at slikt samarbeid kunne oppstå var altså at de samme enheter sto overfor hverandre over lengre tidsrom, slik at mislighold av (den stilltiende) avtalen *kunne* bli gjengjeldt. Derfor er også en slik atferd utenkelig i konflikter der enhetene er mer mobile, slik det f.eks er tilfelle i geriljakrig.

Selv om Axelrod her neppe kan sies å leve opp til det presisjonsnivå de mer teoretiske deler av boka er preget av, bidrar eksempler av denne typen utvilsomt til å gjøre framstillingen fargerik og lett tilgjengelig.

Til slutt kan det være grunn vil å advare mot ihvertfall tre typer av generaliseringer som det er fristende å foreta på

grunnlag av Axelrods analyse.

For det første kan en på basis av resultatene forfatteren framlegger *ikke* slutte at TIT FOR TAT er den beste strategi å forfølge innenfor et gitt bilateralt interaksjonsforhold – la oss si rustningskappløpet mellom supermaktene. Axelrod viser selv at *ingen* strategi er best uavhengig av hvilken strategi motstanderen benytter. (Dette gjelder under forutsetning av at framtidige spill tillegges en viss vekt. For spillere uten tidshorisonnt over et enkelt delspill er det alltid best ikke å samarbeide.) Dessuten viser resultatene fra Axelrods turneringer at TIT FOR TAT aldri scorer mer enn sin motstander. Ja, faktisk er at TIT FOR TAT *ikke kan* gjøre det bedre enn sin motstander. (Dette gjelder vel og merke bare symmetriske spill, noe Axelrod forøvrig forbigår i stillhet.) Dersom målsetningen er å gjøre det bedre enn sin motstander (hvilket ofte vil være tilfellet når spillet dreier seg om makt), er TIT FOR TAT *følgelig* ubrukkelig.

En annen generalisering det kan være fristende å foreta på basis av Axelrods analyse er å slutte at TIT FOR TAT fungerer godt også innenfor multilaterale interaksjonsforhold. En smule ettertanke vil imidlertid raskt avsløre at TIT FOR TAT ikke har noen éntydig motsvarighet innenfor n-persons-spill. Problemet er i korthet at strategien ikke gir noen klar forskrift for hva en spiller skal velge i et gitt delspill dersom motspillerne valgte innbyrdes forskjellig i foregående delspill. Skal vedkommende f.eks samarbeide dersom bare én av de andre gjorde det samme i foregående delspill? Hvis ikke, er da 50 % tilstrekkelig, eller må kanskje samtlige av de øvrige ha samarbeidet for at den spilleren vi ser på skal (fortsette å) gi sitt bidrag? Hvilke strategier som vil ha suksess innenfor multilaterale interaksjonsforhold må altså studeres innenfor andre modeller enn den Axelrod benytter.

Det forekommer meg i det hele at TIT FOR TATs framgang innenfor Axelrods modell er sterkt betinget av den mulighet modellen gir den enkelte spiller for å *diskriminere* mellom sine ulike motspillere: En kan straffe én motspiller for at vedkommende ikke samarbeider, *samtidig med* at en annen belønnes for sin kooperative atferd. Tilsvarende muligheter finnes ikke innenfor multilaterale interaksjonsforhold, ihvertfall i den grad slike kan modelleres ved hjelp av n-persons-spill. Dette momentet indikerer forøvrig at det kan reises tvil omkring ikke-diskriminering som prinsipp når det gjelder regulering av internasjonale relasjoner, slik det f.eks har kommet til uttrykk innenfor GATT. Her er som kjent hovedregelen (visse unntak finnes) at en toll-reduksjon overfor ett land *automatisk* skal gjøres gjeldende også overfor andre medlemsland. Dette innebærer i spillteoretiske termer at interaksjonen mellom medlemslandene mer minner om et n-persons-spill, enn om et nettverk av to-persons-spill. Det er tenkelig at dette premierer

mindre samarbetsvilliga strategier enn TIT FOR TAT. Dette må likevel forbli spekulasjoner, inntil noen utfører en analyse analog med Axelrods, for n-persons-spill.

Endelig skal det helt kort nevnes at man bør være forsiktig med å generalisere Axelrods resultater til situasjoner der hver aktør har mer enn to opsjoner å velge mellom. Innføring av mer enn to handlingsalternativer vil i det minste gjøre TIT FOR TAT mindre enkel og gjennomiktig, noe som i seg selv bidrar til å redusere sjansen for at strategien vil ha like stor suksess i slike tilfeller, som innenfor Axelrods modell. Dessuten kan det være grunn til å tro at det blir mer viktig med eksplisitt og eksakt enighet om hvilke rettigheter og plikter som påligger den enkelte aktør, ettersom spekteret av valgmuligheter utvides. Det er her nærliggende å tenke på tilveiebringelse av kollektive goder som krever oppslutning fra mer enn én aktør for å bli realisert (Concorde-prosjektet kan være et mulig eksempel). I slike tilfeller vil det være av sentral betydning at det oppnås eksplisitt enighet om fordeling av utgiftene, for å kunne sikre at det samlede bidrag blir tilstrekkelig stort.

Disse merknadene evner likevel ikke å rukke ved det hovedinntrykk en sitter igjen med etter å ha lest "The Evolution of Cooperation", nemlig at Robert Axelrod har klart den sjeldne prestasjon å skrive en original og lettlest bok om et gammelt og viktig tema. Boka burde være obligatorisk lesning for alle som interesserer seg for internasjonalt samarbeid eller andre former for strategiske samhandlingsproblemer.

Jon Hovi

JOHN BELL: *Policy arguments in judicial decisions*. Oxford at the Clarendon Press 1983

John Bell er en yngre engelsk jurist, verksam vid universitetet i Oxford. Bells syfte i den bok, som här skall anmälas, är att analysera the judicial function in contemporary government. Political activity beskriver han (s 6) som exercise of power giving direction to society. Policy arguments spelar större roll i lagstiftningen än i rättskipningen. Varigenom skiljer sig då rättskipningen från lagstiftningen? Hur är den modell beskaffad som bäst förklarar det mera begränsade bruk som just domstolarna gör av policy arguments?

Mot en bakgrund av ett omfattande engelskt rättsfalls-material granskar Bell tre möjliga modeller.

1. The consensus model. Domstolarna skapar inte new law, policy arguments får betydelse endast i samband med tolkning och tillämpning (s 11).

2. The rights model. Domstolarna make decisions according to the rights which people have, rather than on the basis of what is best for the collective welfare (s 15).

3. The interstitial legislator model. Domstolarnas verksamhet är of fundamentally the same character as that of the legislator men är underkastad a number of constraints (s 17); policy arguments får betydelse främst när lagen har luckor (interstice = mellanrum, lucka).

Bell förkastar på goda skäl de båda första av dessa modeller. Den tredje modellen, däremot, är han beredd att godta, bli med den motiveringen att modellen förklarar hur the role of the courts could be seen as supplementary (s 182) samt hur judicial activity kan bedömas som narrower in scope than parliamentary law-making or administrative discretion (s 230).

Vad man kan undra är varför Bell har begränsat sin diskussion till att avse bara dessa tre modeller och avstått från att föra in något ytterligare alternativ i diskussionen. Det må vara riktigt att the interstitial legislator model har ett visst förklaringsvärde. Den ger dock inte någon antydning om det uppenbara förhållandet – dokumenterat mångenstädes i Bells egen rättsfallsredogörelse – att domstolarna kan göra bruk av policy arguments när de vill göra modifikationer i en lag som talar ett alldeles tydligt språk men som framstår som oacceptabel mot bakgrund av rådande samhällsförhållanden. Den väsentliga frågan förefaller att vara hur starka skäl som domstolarna måste ha för att kunna modifiera lagen. (Och hur skall styrkan hos sådana skäl kunna mätas och beskrivas?) En fjärde modell – utöver dem som Bell behandlat – kunde kanske ha kallats exempelvis the cautious evaluation model?

Rättsfallsredogörelsen i Bells bok är synnerligen givande och angenäm att ta del av. Många svåra och intressanta frågor blir skickligt belysta. I vad mån föreligger duty of care i skadeståndsrätten? I vad mån bör public interest medföra immunity from discovery? Vilken public policy bör föras i frågor om restraint of trade? – Främst är det emellertid domarnas sätt att resonera som drar till sig intresset. Policy arguments förs ofta fram med beundransvärd öppenhet. Det förekommer sällan att värderingar medvetet döljs genom att man tillgriper ogenomträngliga tolknings- och tillämpnings-resonemang.

Per Olof Bolding

JÖRGEN CEDERBERG – GÖRAN ELGEMYR (red): *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda 1984

Forskningen om etermedierna i Sverige är i mångt och mycket ett sorgligt, eller man kanske skulle säga kort, kapitel. Forskningskartan innehåller mer än lovligt många vita fläckar. Antalet analyser av programutbudet i radio och tv är väldigt litet, åtminstone om man jämför med dagspressen. Forskningsinsatserna har här hämmats av att materialet i Sveriges Radios arkiv inte varit allmänt tillgängligt. Sedan slutet av 1970-talet har forskningsmöjligheterna förbättrats genom tillkomsten av Arkivet för ljud och bild (ALB). De svenska etermediernas utveckling och relationerna mellan Sveriges Radio och statsmakterna är otillräckligt belysta. Standardverket inom området – Ingemar Lindblads "Etermediernas värld" – har nu femton år på nacken, och mycket vatten har runnit under broarna sedan boken skrevs. Det är egentligen bara en sektor, radiolyssnandets och tv-tittandets omfattning och inriktning, som genom Sveriges Radios publikundersökningar blivit någorlunda väl belyst.

Boken "*Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*" fyller, lagom till Sveriges Radios 60-årsjubileum, en viktig lucka i våra kunskaper om etermedierna i Sverige. Under redaktion av Jörgen Cederberg och Göran Elgemyr presenteras tio olika uppsatser. Tonvikten ligger på förhållandet mellan Sveriges Radio och statsmakterna samt utvecklingen av den övergripande programpolitiken inom företaget, där kampen för en självständig nyhetsjournalistik löper som en röd tråd genom framställningen.

I en inledande uppsats beskriver Olof Hultén argumentationen för och emot monopol i samband med rundradions organisering i Sverige åren 1922–1924. I statsmakternas argumentation för monopol, som också blev den slutliga lösningen, tonar en märklig blandning fram av element från gammal auktoritär massmedieideologi och synpunkter som närmast kan förknippas med modern samhällsansvarsideologi. Monopollösningen var emellertid inte unik för Sverige, utan följde en allmän utveckling i Europa. Organisationsfrågan löstes också i partipolitisk enighet. Motståndet mot radiomonopolet kom främst från kommersiella reklamintressenter och radioklubbar.

Det säregna med den svenska lösningen av rundradiofrågan var istället att statsmakterna lade en stor del av inflytandet över det nya mediet i händerna på ett annat konkurrerande massmedium, dagspressen. När AB Radiotjänst hösten 1924 fick koncession och ensamrätt på radiosändningar ägdes bolaget till två tredjedelar av dagspressen och Tidningarnas Telegrambyrå (TT) och

till en tredjedel av ett radiokonsortium bestående av radioindustri och -handel. Härigenom skaffade sig pressen ett avgörande inflytande över utvecklingen av nyhetsverksamheten i radion. TT fick nämligen monopol på nyhetssändningar i radion, ett monopol som skulle komma att bestå långt in på 1950-talet. Relationerna mellan pressen, TT och ljudradion från starten fram till 1970-talet utreds grundligt i en uppsats av Göran Elgemyr.

Hur lyckades då den svenska pressen med konststycket att genom TT lägga beslag på nyhetsverksamheten i radion? Orsakerna kan enligt Elgemyr sökas i en ohelig intresseallians mellan pressen och statsmakterna. TT:s intresse för rundradion bottnade, som TT-direktören skrev i ett privatbrev, i en önskan att "i pressens och allmänhetens tjänst kontrollera denna gren av nyhetsförmedlingen". Staten å sin sida ville, enligt dåvarande kommunikationsministern Sven Lübeck (h), ha "möjlighet till en effektiv kontroll rörande arten av de meddelanden, som utsändes till allmänheten." TT passade härvid statsmakterna utmärkt. Utrikesdepartementet hade nämligen intima relationer med TT. Det fanns ett hemligt avtal dem emellan som bl a stadgade att vissa känsliga utrikespolitiska meddelanden inte fick offentliggöras utan UD:s samtycke.

Under hela mellankrigstiden var Radiotjänst praktiskt taget maktlös i förhållande till TT. Därefter kan utvecklingen närmast beskrivas som en serie reträtter från pressens och TT:s sida, vilka avslutades med en slutgiltig kapitulation när Sveriges Radio år 1970 fick fullständig kontroll över uppläggning och utformning av nyhetsblocken i radio.

Från pressens sida var man allvarligt oroad över konkurrensen från det nya etermediet och försökte dels begränsa nyhetstjänsten i radio till ett minimum, dels förlägga nyhetssändningarna till tidpunkter som inte skadade tidningsutgivningen. Denna förhållningsstrategi var mycket framgångsrik under de första decennierna av Radiotjänsts verksamhet. Från början fanns endast en 15-minuters nyhetskommuniké på sen kvällstid. En lunchsändning infördes 1935 och morgonnyheter 1941, de senare en permanentning av extrasändningar under andra världskriget. Motståndet mot utökade nyhetssändningar i radion personifierades i hög grad av Gustaf Reuterswärd, dubbelexcellensen kallad Reuterswärd innehade nämligen under åren 1924–1936 den för en sentida betraktare häpnadsväckande uppdragskombinationen verkställande direktör i Radiotjänst och TT-chef. Elgemyr ger en lång rad exempel på Reuterswärds manövrerande för att begränsa nyhetssändningarna i radio och motarbeta den kritik som framfördes mot nyhetstjänsten. Till det mer spektakulära hör följande, lätt osannolika episod: Aftonbladet annonserade en dag

1933 en kritisk ledare på löpsedlarna under rubriken "Rundradion och herr Reuterswärd". Inuti tidningen fanns emellertid inte ett spår efter ledaren. Det framkom sedermera att Reuterswärd, som fått kännedom om ledaren, helt sonika gått in på tryckeriet, brutit ut ledaren och ersatt den med en annan.

Under 1950-talet intensifierades kritiken mot nyhetstjänsten i radio, såväl inom som utanför Radiotjänst. När Radiotjänst 1956 började sända egna nyhetskommunikéer började den direkta inbrytningen på TT:s domäner. Två år senare beslöt Sveriges Radios styrelse (namnbytet skedde 1957) att skapa en central nyhetsredaktion för radio och den nystartade televisionen. Därmed var lavinen i rullning. I takt med radions och tv:s expansion byggdes Sveriges Radios egen nyhetsverksamhet ut kraftigt under 1960- och 1970-talet. Systemet med två parallella nyhetsorganisationer inom radion ledde till en formlig maktkamp mellan SR och TT under 1960-talet. Konflikten bilades inte slutgiltigt förrän TT-nyheterna helt skildes från övriga nyhetsblock i radion 1970.

I några andra uppsatser behandlas framväxten av den sk kritiska, undersökande journalisten under 1960- och 1970-talet, radion och det journalistiska oberoendet, Sveriges Radio och folkrörelserna, tillämpningen av de programpolitiska honnorsorden frihet, ansvar och mångfald samt radions och televisionens tekniska utveckling. Av störst intresse från rent statsvetenskaplig synpunkt är dock två uppsatser som behandlar relationerna mellan Sveriges Radio och statsmakterna.

Enligt Jan Ringdahl (Staten och massmedierna, StvT 1975) finns tre olika möjligheter till statligt inflytande över etermedierna: anslagsstyrning, norm- eller regelstyrning och personstyrning. I det sistnämnda fallet är radiostyrelsens benägenhet att lägga sig i den löpande programverksamheten en viktig aspekt.

Göran Elgemyr beskriver utvecklingen under gamla Radiotjänsts tid fram till 1957. Klart är att statsmakterna alltid haft ett fast ekonomiskt grepp över etermedierna. Under de första decennierna var radion – liksom 1900-talets första nya massmedium, biografilmerna – en betydande ekonomisk mjölkossa för statsmakterna. Orsaken var en kombination av en påfallande ekonomisk njugghet mot Radiotjänst och att statsmakterna kraftigt underskattat allmänhetens intresse för det nya mediet och därmed licensintäkternas storlek. Det var regeringen som bestämde licensavgifternas storlek och hur stor andel Radiotjänst skulle få använda. Ekonomisk knapphet plus det faktum att Telegrafstyrelsen kontrollerade den tekniska utbyggnaden lade en betydande hämsko på radions utvecklingsmöjligheter.

Redan från början fanns ett avtal, inte olik dagens

avtal mellan regeringen och Sveriges Radio, som reglerade innehållet i programverksamheten och ett statligt programråd – föregångare till nuvarande Radionämnden. Vad gäller radiostyrelsen hade den till att börja med intim kontakt med det löpande arbetet inom företaget. I takt med att organisationen växte minskade det direkta inflytandet något. Styrelsen fortsatte dock långt in på 1950-talet att behandla allehanda småärenden.

Direkta regeringsingripanden i verksamheten tillhörde undantagen. Däremot fanns det under mellankrigstiden (och naturligtvis under andra världskriget) en påfallande lyhörddhet, för att inte säga undfallenhet för regeringssynpunkter inom Radiotjänsts styrelse. Det var inte sällsynt att regeringen tillfrågades i känsliga ärenden. Delvis berodde detta på de korta koncessionstiderna (ettåriga fram till 1935 och därefter treåriga) och oron för förstatligande. Huvudmannaskapsfrågan var ännu ej avförd från den politiska dagordningen. En statlig radioutredning på 30-talet förordade förstatligande och det förekom regelbundet riksdagsmotioner i ärendet.

Håkan Unsgaard, välkänd TV 1-chef 1968–1979, behandlar Sveriges Radios relationer till statsmakterna från mitten av 60-talet till en bit in på andra hälften av 1970-talet. Hans framställning ger inte anledning till revidering av den allmänna bild Jan Ringdahl tidigare gett:

"En sammanfattande värdering resulterar i att statsmakterna har ett avsevärt potentiellt inflytande på Sveriges Radio. Detta inflytande utövas dock indirekt. Särskilt när det gäller den löpande programverksamheten följer den svenska regeringen, som ofta uttalats, en non interventionsprincip." (StvT 1975, s 207)

Unsgaard ger dock en rad värdefulla nyanseringar och kompletteringar, inte minst vad gäller de schismer som förekom mellan radiostyrelsen och Sveriges Radios operativa ledning under 1970-talet. Hans slutsats är "att styrelsen – med god hjälp av radiochefen Otto Norden-skiöld – under 70-talet var synnerligen aktiv för att i programfrågor hävda etablissemangets intressen, framför allt socialdemokratien i dess bägge förgreningar, parti och fackföreningsrörelse. Styrelsen kan i mycket ringa mån sägas ha främjat etermediernas utveckling". I sammanhanget får man sig bl a till livs en rad interiörer från diskussioner om enskilda program i radiostyrelsen, vilka lämnar en besk eftersmak i munnen på en vän av vidsträckt yttrandefrihet.

Även om boken "*Tala till och tala med*" som helhet ger en god bild av den svenska radions och televisionens utveckling måste jag sätta några bockar i kanten. Sålunda är det anmärkningsvärt att televisionens tillkomst inte alls behandlas. Den råkar nämligen tidsmässigt

hamna i skarven mellan Elgemyrs och Unsgaards uppsatser. Att televisionens födelse helt förbigås är synd, inte minst med tanke på att det finns en rad intressanta paralleller till radions uppbyggnad. Varför valdes monopollösningen och varför inleddes tv:n i det gamla radiobolaget? Varför avvisades reklamfinansiering? Hur kunde det komma sig att statsmakterna så radikalt underskattade intresset för det nya tv-mediet? Det är några frågor som borde vara väl värda en mäsas.

Man kan också beklaga att de senaste tio årens utveckling på radio-tv-området, med bl a lokalradio och den nygamla reklamfrågan, inte heller behandlas i boken. De flesta uppsatserna orkar med knapp nöd över 1970-årsstrecket i kronologiskt avseende.

En mera formell synpunkt gäller den bristfälliga dokumentationen. Samtliga uppsatser i boken är nämligen kemiskt rena från allt vad notapparat heter. Eftersom författarna i regel haft mer än rent deskriptiva ambitioner blir man som läsare ofta betänksam. Det är hartnärligt omöjligt att avgöra om författarens slutsatser om textens inflytande över radiostyrelsen är rimliga när man inte kan kontrollera vilka sakuppgifter och källor slutsatserna baseras på. Visserligen finns en avslutande källredovisning i boken, men även den lämnar en del övrigt att önska. Man blir ju inte mycket klokare av att få veta att "riksdagstryck och radioutredningar har också kommit till användning".

Slutligen tycker jag att det är en smula nonchalant att det inte på något sätt framgår av boken att Olof Hulténs inledande uppsats om rundradions organisering bara är en förkortad version av en uppsats publicerad i Statsvetenskaplig Tidskrift nr 2 1980.

Mats Sjölin

JOSHUA COHEN & JOEL ROGERS: *On Democracy. Toward a Transformation of American Society*. Penguin 1983

Det här är en intensiv, engagerad och stundom skarpsinnig bok i ett angeläget ämne. Det är också i vissa avseenden en otillfredsställande bok. Författarna överdriver gärna och tar ibland udden av den egna argumenteringen med ett opålitligt sätt att presentera fakta.

Ärendet är att visa hur det står till med demokratin i USA. Varför är situationen närmare bestämt så usel och hur skall en bättre ordning kunna skapas?

Belägen för det eländiga tillståndet komprimeras i ett kapitel om "Symptom". Ekonomin har gått i stå. Bara 70 procent av kapaciteten utnyttjas. 12 miljoner

människor, nära 10 procent av arbetsstyrkan, är utan jobb. Företagskonkurserna har nått toppnivåer samtidigt som produktionen i nyckelindustrierna stagnerar. Investeringarna sjunker, och detsamma är läget för USA:s andel av världshandeln med industriprodukter.

Lika dystert är det med levnadsstandarden. Från en tidigare tätposition ligger man nu först på elfte plats i välståndsligan. Realinkomsterna faller, och tunga poster som boendet tar en allt större andel av hushållskassan. De obetalda amorteringarna och exekutivauktionerna ökar. Lägg därtill den ojämlika fördelningen av förmögenheter. En halv procent av hushållen äger hälften av alla aktier och obligationer. 85 procent äger inga alls. Inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor, mellan vita och svarta, mellan olika etniska grupper, är skrämmande.

Det sociala skyddsnätet är miserabelt jämfört med de flesta industriländers. Det finns ingen allmän försäkring. Skyddet vid skador i jobbet och vid sjukdom är skralt och framför allt ytterst varierande. Samtidigt stiger industriolycksfallen oavbrutet. Det enda som inte stiger är de offentliga socialutgifterna. De är mindre än hälften, mätt i procent av BNP, av motsvarande utgifter i Västtyskland eller Sverige.

Läget på samhällets botten förvärras. Antalet alkoholmissbrukare närmar sig 13 miljoner, antalet heroinister en halv miljon. Uteliggarna har aldrig varit fler och inte heller fängelsekunderna. De rapporterade brotten har ökat med 61 procent under de senaste tio åren. Sannolikheten för att man skall bli ihjälslagen är 8-9 gånger större i USA än i jämförbara stater.

Den enda offentliga verksamhet som blomstrar är militärsektorn. Över 300 000 rekryter och 60 000 civilanställda har tillkommit under senare år. Utgifterna väntas öka från drygt fem procent av BNP till 7,5 procent fram till 1987. Kontrollen över utgifterna tycks dessutom vara obefintlig. Anslagsöverskridanden i miljardklassen är legio, och detsamma kan sägas om det rikliga stödet till antidemokratiska regimer: Pakistan, Sydkorea, Filippinerna, Turkiet, Chile, Guatemala.

Uppgifter som dessa, och mängder av andra data, radas upp med en trovärdighet och presenteras med en exakthet som till slut får en att tvivla. Hur pålitliga är egentligen siffrorna? Är jämförelserna riktiga och rimliga? Har inte den missionerande iveren att påvisa hur illa det är ställt frestat författarna till att hugga data som är speciellt graverande, att ta tidsutsnitt som framhäver det som skall visas, att avstå från att upplysa om bräckligheten i materialet? Boken förefaller mig – och det är dess stora svaghet – leva upp till den gamla fördomen att allt kan bevisas med statistik. Det är skada, för samma slutsatser kunde ha dragits efter en nyanserad och stringent beskrivning. Och en sådan skulle inte enbart ha övertygat de redan övertygade.

Vad har då den här beklämmande situationen med demokrati att skaffa? Kan inte demokratiska stater vara ojämlika, ha dålig social service och stora sociala problem?

För Cohen & Rogers hänger välfördelning och demokrati ihop. De har en uppfattning som är vanlig bland socialister och kommunister och som går ut på att demokrati innebär en jämlik fördelning av makt och inflytande bland medborgarna. Den politiska jämlikheten kan inte nås om det ekonomiska välståndet och makten över de ekonomiska besluten är ojämnt fördelade. De drar med andra ord in empiriska påståenden om samband mellan levnadsförhållanden och demokrati: ojämlig fördelning av materiella resurser betyder att demokratin inte är acceptabel i någon mening. För att visa det behöver de inte spekulera över hur storföretag, militärindustriella komplex och liknande företagsformer i lönnom styr det politiska livet. Inte heller behöver de dra in de politiska skumraskaffärerna. Det räcker med att beskriva hur det formella representativa systemet fungerar.

Valdeltagandet i USA är förbluffande lågt. Närmare hälften av de röstberättigade deltar inte längre ens i presidentvalen. Även presidenter som vinner med stora marginaler har inte positivt stöd av en folkmajoritet. I mellanvalen till kongressen går valdeltagandet ner mot 35 procent. Och det mest illavarslande är, att medan valdeltagandet varit konstant eller ökat stadigt i andra länder har det sjunkit i USA. Lägg därtill att benägenheten att rösta varierar stort med gruppstillhörighet. Arbetarröstandet är 30 procent lägre än medelklassröstandet, och de svarta har 20 procent lägre valdeltagande än de vita.

Roten till det onda finner Cohen & Rogers i de begränsningar som det ekonomiska systemet lägger på det politiska. De förnekar inte att medborgarna har rättigheter och möjlighet att delta och påverka politiken. USA är en demokratisk stat i det avseendet – men en kapitalistisk demokrati. Det leder till att de formella möjligheterna inte utnyttjas. Demokratin realiserar inte. Och det är strukturella orsaker till detta, för kapitalismen innebär med nödvändighet att kapitalistens intressen prioriteras högre än arbetarens, eljest kapsejsar systemet.

Investeringar är det materiella framstegets motor, och investeringar görs bara om kapitalisten får valuta för pengarna. Alla andras möjligheter att tillfredsställa sina intressen står och faller med att kapitalisten får sin vinst. Dennes intressen har prioritet, framstår som allmänintresset. Utan vinst för kapitalisten inga investeringar, utan investeringar inga jobb och ingen produktion som ger materiella tillgångar.

Men varför ändrar inte medborgarna på detta beroen-

de av kapitalisten? De kan ju via politiska beslut göra sig av med systemet och själva ta kontrollen över investeringarna? I boken ges tre väsentliga skäl. Ett är att ett sådant beslut inte skulle gå oförmärkt förbi för någon. Det skulle medföra stora omställnings- och organisationsproblem och leda till svåra störningar i ekonomin. Folk i gemen skulle inte initialt se en förbättring utan i stället motsatsen.

Ett annat skäl till underdånigheten är att kapitalisten faktiskt kan ge vissa individer och grupper reella förbättringar. Och det kapitalistiska systemet, med dess inbyggda osäkerhetsfaktorer, formar individerna att tänka i just kortsiktiga, ekonomiskt-rationella banor, att koncentrera tänkande och handlande till möjligheterna att för egen del skapa en tryggare tillvaro. Man spelar med för det kostar mindre och kan till och med ge gripbara fördelar.

Ett tredje skäl är att individen utifrån denna egoistiska och individrationella utgångspunkt inte finner det lönsamt att uppträda solidariskt med andra, offra lite för egen del för en långsiktigt bättre ordning för det större kollektivet. Kapitalisterna har lättare att hålla samman trupperna. Följden blir att kapitalismen, med dess reella ojämlighet i makt och inflytande, tillåts leva vidare med "de förtrycktas" goda vilja.

Den här diskussionen om "kapitalismens logik", som jag förenklat en hel del, är ett intressant bidrag. Det går utöver ytlig vänsterjargong genom att inte med sedvanliga förenklingar skylla allt elände på kapitalistiska ränker, förtryck eller folks omedvetenhet. Man visar att det kan finnas goda skäl för individer, som sätter näraliggande intressen i första rummet, att låta kapitalismen hållas.

Samtidigt är det en smula deprimerande. För hur skall man kunna ändra förhållandena, om det man omedelbart kan erbjuda är materiella försämringar och kaos, som först i ett töckenhåljt fjärran kan tänkas övergå i ett jämlikare samhälle, en fördjupad demokrati?

Här har författarna inte mycken tröst att erbjuda. Den sista delen av boken glider snabbt över till att diskutera efter vilka principer en god demokrati skall styras. Man gör aktningvärda, men knappast lyckade, försök att lösa den eviga motsättningen mellan kravet på individens frihet och majoritetens rätt att bestämma. Men hur skall man nå dit, då endast de normala demokratiska procedurerna, som folk inte använder sig av, är acceptabla och då makten är så snedfördelad som den enligt analysen är? Den marxistinspirerade argumenteringen bidrar ju till att skarpt framhäva just de materiella faktorernas primat?

Nu måste författarna i slutändan ändå sätta sitt hopp till en förändring av människors tänkande, att andra motiv för deras ställningstaganden än materiell egennytta skall få högre prioritet. Det är en nobel tanke men

några utsikter om snara och stora förändringar i den riktningen ger analysen inte. Den framhäver tvärtom, i gammaldags marxistisk anda, just de materiella faktorernas stora betydelse.

Barry Holmström

MAUD EDUARDS: *Samarbete i Maghreb. Om regionalt samarbete mellan Marocko, Algeriet, Tunisien och Libyen 1962–1984*. Stockholms Universitet, statsvetenskapliga institutionen, 1985, 307 s

”Utvecklingen synes alltså gå i riktning mot en internationell gemenskap, vari förutom staten under vissa omständigheter även universella organ kan erkännas såsom självständiga handlingsenheter. Därmed har ett steg tagits mot en fördelning av de högsta maktbefogenheterna, som förändrar hela den grundläggande strukturen av världssamfundet. Inom ramen för en pluralistisk maktfördelning på olika typer av högsta organ finns det teoretiskt möjligheter att skapa handlingsenheter, som representerar inte blott enskilda stater eller mänskligheten som helhet, utan även en grupp av stater, ett begränsat geografiskt område. Därvid uppstår frågan, om sådana regionala handlingsenheter kan utrustas med självständiga maktbefogenheter utan att råka i olöslig konflikt med de organ som redan tidigare existerar. Är med andra ord regionen en självständig politisk enhet jämförbar med världssamfundet eller staten eller bör de regionala överenskommelserna betraktas som tillfälliga arrangemang, som vid behov genast kan återkallas, när det ligger i de deltagande suveräna staternas intresse?”

Så skriver professor Göran von Bonsdorff i sin bok *”Regionalismen i den internationella politiken”*, publicerad 1967. Citatet är präglad av det sena 1960-talets utvecklingsoptimism: avspänning och internationell integration hade börjat få vind i seglen. Optimismen uppvägs emellertid av statsvetarens medfödda skepsis: månntro regionalismen kan bli en tillräckligt stark kraft för att kunna ersätta världspolitikens egentliga bränsle, de suveräna staternas egenintressen?

Maud Eduards avhandling *”Samarbete i Maghreb”* ansluter sig intimt till de grundläggande frågeställningar citatet antyder. Den fokuserar på ett typiskt uttryck för internationell regionalism, nämligen samarbetet mellan Marocko, Algeriet, Tunisien och Libyen 1962–1984. Som en röd tråd genom framställningen löper spänningen mellan regionala, överstatliga enhetssträvanden och snävare statliga intressen och suveränitetsanspråk.

Avhandlingen har två huvudsyften, ett beskrivande och ett förklarande. Författaren vill teckna en bild av samarbetets omfång och resultat samt beskriva fluktuationerna i samarbetet. Samtidigt tecknas en bild av varje enskild stat som samarbetspartner. Både multilaterala och bilaterala samarbetsformer analyseras. Bilden av samarbete ställs sedan i relation till två typer av förklaringsfaktorer: de viktigaste politiska ledarnas idéer om Maghreb och resursfördelningen mellan staterna.

Innan författaren går in på beskrivningen av samarbetet diskuterar hon den allmänna bakgrunden till samsarbetssträvandena samt anför teoretiska aspekter på studiet av regionalt samarbete. Önskan om en maghrebinsk enhet förefaller i hög grad grunda sig på vad man kunde kalla för *identitetsfaktorer*. Befolkningen är visserligen indelad i olika stater men den tillhör samma nation. Bakom denna gemensamma identitet ligger en långvarig historisk gemenskap skapad av en forntida enhetsstat samt den gemensamma koloniala erfarenheten. Det arabiska språkets framträdande roll är en annan viktig faktor. Området är synnerligen *enhetligt islamskt*; denna religion är som känt ”gränsöverskridande” i det att den pläderar för en universell muslimsk gemenskap.

Begreppet *samarbete* är centralt i avhandlingens teoretiska diskussion. Eduards konstaterar att studiet av internationell politik haft en förkärlek för det konfliktfyllda och dramatiska, medan fredligt samarbete intagit en undanskymd plats som studieobjekt. Den närmaste teoretiska referensramen utgörs av integrationsteorierna. Dessa teorier har emellertid enligt författaren inte i första hand behandlat samarbete utan integration, som oftast definierats i termer av ett *illstånd*, där åtminstone en viss grad av överstatlighet skall vara för handen. Då en mindre del av integrationslitteraturen även uppfattar integrationen som en *process*, kan det dock sägas att det föreligger en viss koppling mellan integrationsbegreppet och avhandlingens centrala begrepp *samarbete*. För att någon viss aktivitet skall kunna klassificeras som *samarbete* ställer författaren två centrala krav: det skall vara fråga om *ömsesidigt* handlande, och detta handlande skall vara *bestämt* i den meningen att man skall kunna peka på åtminstone något av parterna omfattat gemensamt syfte eller mål.

En ytterligare teoretisk ingrediens introduceras i kapitlet om resursfördelningen. Johan Galtungs strukturella teori om aggression används som förklarande brygga mellan resursfördelning och samsarbetsaktivitet. Här är grundtanken den att stater vars olika resurskomponenter befinner sig i obalans är mera böjda för aggressivt handlande än de vars resursstatus är entydigt hög eller låg.

Avhandlingens empiriskt beskrivande del sonderfaller i tre delar. Kapitlet *”Politiskt samarbete”* behandlar

diplomatiska förbindelser, statsledarmöten, vänskaps- och gränsavtal samt Maghrebstaternas agerande i Palestina-konflikten. Under "Ekonomiskt samarbete" diskuteras ekonomiministerkonferenser, handel, samordning gentemot EG, flygförbindelser och migration. Kapitlet "Kulturellt samarbete" beskriver så utbildningsministerkonferenser, utbildning och undervisning samt TV-samarbete inom ramen för den sk Maghrebvisionen. I sammanfattande avsnitt inom varje kapitel beskrivs samarbetets nivå, fluktuationer och aktivitetsmönster. Dessa sammanfattningar fördjupas ytterligare i ett särskilt kapitel, rubricerat "Fluktuationer och aktivitet".

De återstående kapitlen ägnas en analys av två uppsättningar faktorer, vilka utgör en förklaringsram till samarbetets omfattning och utveckling. I det första av dessa, kallat "Idéer om Maghreb" analyseras ländernas statschefer och några andra viktiga politiker. Syftet är att teckna en bild av deras ideologiska syn på Maghreb-samarbetet. Särskilt två dimensioner är här centrala. För det första: var ligger betoningen, på *den maghrebinska nationen eller den statliga suveräniteten*? Skall samarbetet innebära att statsbildningarna får ge vika för ett enat Maghreb, eller bör den nuvarande statsstrukturen under alla omständigheter respekteras? För det andra: vilka folkgruppers eller samhällsklassers intressen skall samarbetet i första hand tillgodose? Är det en traditionell syn på staten som *allmänviljans* tjänare som kommer till uttryck? Eller handlar det om en radikal syn där *folkviljan*, dvs det enkla arbetande folkets intressen ses som dominerande?

Det andra "förklaringskapitlet" handlar om resursfördelningen mellan Maghrebstaterna, och fokuserar på ekonomiska, militära och geo-historiska resurser. Endast den sistnämnda kategorin torde tarva en närmare beskrivning. Med geo-historiska resurser avses följderna av den koloniala gränsdragningen och av Maghrebstaternas territoriella anspråk på varandra. Dessa uppgörelser kan sägas ha lett till att det inom området finns både geo-historiska segrare och förlorare. Detta har enligt författaren varit ägnat att antingen befästa eller begränsa staternas *auktoritet* i förhållande till varandra.

Båda kapitlen avslutas med avsnitt, där bilden av samarbete konfronteras med idéer respektive resursfördelning. Dessa avsnitt intar självfallet en viktig plats i undersökningen som helhet.

Avhandlingens empiriska del är omfattande och rik på detaljer. Här kan endast de viktigaste slutsatserna återges. Det har gjorts försök till samarbete på många områden, och ambitionerna har varit höga. Samarbetet har emellertid inte kännetecknats av någon rätlinjig utveckling. För det första har samarbetet kännetecknats av *starka fluktuationer*: "Samarbetet har svängt mellan nära kontakter och djupgående brott". Om ekonomiska

förbindelser kan dessutom sägas att det maghrebinska samarbetets relativa betydelse minskat över tiden. För det andra framstår det *bilaterala samarbetet* som vida viktigare än det multilaterala; det har inte heller kunnat skönjas någon grad av utveckling från bilateralt vidare till multilateralt samarbete. För det tredje har de olika staterna *skilda samarbetsprofiler*. Dels är deras grundläggande inställning till samarbetet olika, dels uppvisar de olika aktivitet på skilda samarbetsområden. Marocko är minst aktivt, isolationistiskt och benäget att markera sin rivalitet visavi de övriga staterna. Algeriet är aktivt med i samarbetet, men ett huvudsyfte med aktiviteten är att kontrollera, att samarbetet inte utsträcks till områden, som kan hota landets statliga suveränitet eller ledande position inom området. Tunisien är det mest entydigt samarbetsorienterade landet: Maghreb ges samma status som Tunisien, och landet söker samarbete på såväl bilateral som multilateral nivå. Libyens aktivitet har varierat starkt. Efter Kaddafis maktövertagande 1969 har landet varit aktivt i vissa bilaterala relationer, medan det hållit sig utanför det multilaterala samarbetet. Landets relationer till det övriga Magreb har tillvis varit mycket konfliktfyllda. Kaddafi anser nämligen, att Maghrebtanken ger staterna rätt att blanda sig i varandras interna angelägenheter. Summan av dessa samarbetsprofiler blir en allmänt taget *låg samarbetsnivå*, om samarbetet jämförs med såväl annat regionalt samarbete som Maghrebstaternas relationer med den övriga världen.

Vad gäller förklaringsfaktorerna idéer och resurser kan man skönja ett mönster sålunda att de resursrika staterna, Algeriet och Libyen, är anhängare av radikala föreställningar om en folkvilja, medan "de båda resurs-svagare varit anhängare av allmänviljan och därmed indirekt av elitens roll i samarbetet" (s 235). Faktorerna har emellertid inte spelat in i samarbetet på något entydigt sätt.

Algeriet och Libyen samarbetade under 1970-talet under likartade idémässiga föreställningar och jämförbara resurser, men samarbetet var lika mycket riktat *mot* som till övriga Maghreb. Tunisien omfattande ekonomiska samverkan med Libyen sker trots att de idé- och resursmässigt är varandras motsatser. Allmänt kan sägas, att samarbetet ofta haft klara geopolitiska förtecken: det har rört sig om en koalitionsbildning vars syfte uttryckligen varit att slå vakt om statliga suveränitetsaspekter.

Författarens slutsats blir att samarbetet framför allt försvåras av *politiserings*. Det har från första början varit en politisk konstruktion baserad på en föreställning om nationell gemenskap; det har alltså inte vuxit fram ur ett gradvis tillkommet funktionellt samarbete. För det andra har problemet med politisering betydligt, att parter-

na inte i första hand velat hävda regionens position gentemot omvärlden:

”De tar i sina aktivitetsmönster snarare ställning för och emot olika företeelser inom regionen, som frågan om ett arabiskt Stor-Maghreb, gränstvister, olika utvecklingsstrategier m.m. Därmed kommer länderna med nödvändighet på kollisionkurs” (s 240).

En stor del av avhandlingens styrka ligger i dess systematik. Dess struktur är redig och logisk. Frågeställningarna anges klart i början av avhandlingen, och författaren återkommer noggsamt till samtliga frågor då hon sammanfattar de empiriska analyserna. Det kan givetvis invändas att den stränga systematiken även har sina avigsidor: en stilistisk elegans och ett språkligt ”flyt” kan svårligen upprätthållas inom en så rigorös ram, och avhandlingen ter sig kanske som helhet inte så förfärligt ”spännande”. I avhandlingssammanhang bör ett systematiskt grepp dock betraktas som ett entydligt plus.

Arbetets största svaghet ligger i dess svaga och delvis oklara koppling till statsvetenskaplig teoribildning. Nu saknas det ju inte teoretiskt orienterade statsvetenskapliga studier av regionalt samarbete inom den internationella politiken. Särskilt när det gäller det västeuropeiska samarbetet, men även på nordiskt plan, har integrations-teorier utarbetats, prövats och debatterats. Författaren visar en klar medvetenhet om detta. Hon har emellertid inte riktigt lyckats bestämma avhandlingens relation till dessa teorier. Hennes grundinställning till dem är kritisk. Hon menar – och här står hon ingalunda ensam – att integrationsteorin i alltför hög grad är etnocentrisk, inriktad på den västeuropeiska integrationen. På ett allmänt plan håller jag med henne. Det som kallas teori i litteraturen om Västeuropa är i många fall inget annat än en generell beskrivning av strävandena inom närmast EG; varje gång det inträffat grundläggande förändringar i dessa strävanden har ”teorin” fått ett nytt utseende. Problemet med Eduards’ avhandling är emellertid, att författaren egentligen inte alls analyserar denna problematik i syfte att visa, i vad mån teorierna vilar på felaktiga premisser. Hade hon gjort det, skulle hon eventuellt lyckas finna fram till argument för att utdefiniera en del av teoribildningen. Det är anmärkningsvärt att den nordiska debatten om integrationsteoriernas EG-centrering helt lyser med sin frånvaro i avhandlingen. Är det frågan om att ingen är profet i sitt eget land? Diskussionen har nämligen i hög grad förts av personer som varit verksamma på Eduards’ egen institution (Nils André, Bengt Sundelius, Claes Wiklund).

I avsaknad av en grundlig teorianalys ter sig författarens försök att hålla isär integration och samarbete mindre övertygande. Det är tämligen klart att stater kan integreras utan att medvetna statliga samsamarbetssträvanden

den förekommer. Text fria ekonomiska transaktioner kan åstadkomma integration på detta sätt. Men samtidigt kan det hävdas, att den typ av regionalt samarbete Eduards studerar utgör exempel på statlig integrationspolitik. Att både ”spontan” integration och medveten integrationspolitik bör kunna studeras inom en uttalad integrationsteoretisk ram är tämligen självklart.

Författarens diskussion kring samarbete som företeelse kunde också ha förts något längre. Samarbete definieras som ”ömsesidigt och bestämt handlande”. Det är gott och väl, men författaren kunde med fördel ha analyserat den säs logiska spänningen mellan ömsesidighet och bestämdhet. Den spänningen kommer ständigt till uttryck i hennes empiri. Mycket ömsesidiga handlingar (text allmänna deklamationer om samsamarbetsvilja, samhörighet) tenderar att vara till intet förpliktande; mycket bestämda, konkreta handlingar aktualiserar vinster och förluster, och om dem är det svårt att enas helt ömsesidigt. Vidare kan kritik anföras mot försöket att isolera samarbete och konflikt från varandra. Logiskt ter de sig som varandras motsatser, empiriskt förenas de på många punkter. Både samarbete och konflikt förutsätter en kontaktyta mellan aktörerna. Hur samarbete övergår i konflikt och vice versa är intressanta frågeställningar som text Axelrod i *The Evolution of Cooperation* (1984) analyserat på djupet.

Begreppen ”allmänvilja” och ”folkvilja” används som sagt som instrument vid analysen av idéer om Maghreb. De har anknytning till en bred och klassisk debatt inom disciplinen. Man skulle kunna göra den kritiska anmärkningen att det kan tänkas flera mellanformer mellan ett patriarkaliskt elitstyre och en folklig mobilisering under socialistiska deviser. Eventuella idéer med fotfäste i västliga demokratiföreställningar torde vara svåra att klassificera med ett så trubbigt instrument.

Som helhet ger avhandlingens teoretiska diskussion ett splittrat och halvfärdigt intryck. I fråga om integrationsteorierna har Eduards inte riktigt kunnat bestämma om hon vill ha eller slippa. Detta har lett till en ytlighet i den teoretiska diskussionen samt till en oklarhet om vilka kopplingarna till dessa teorier egentligen är. Helt obegripligt är att en mycket väsentlig del av den integrationsteoretiska diskussionen hänskjutits till en fotnot i stället för att integreras med den i övrigt skäligen torftiga diskussionen inom ramen för ett särskilt avsnitt. Även de övriga teoretiska ingredienserna kunde ha diskuterats betydligt utförligare.

Metodmässigt är avhandlingen tämligen traditionell. På grund av att källunderlaget varit rätt brokigt har en historiskt beskrivande metod legat närmast till hands. Avhandlingen innehåller inget särskilt metodavsnitt, bortsett från ett par sidor (ss 23–24) om problem av närmast praktisk karaktär samt ett kort stycke (s 19)

om innehållsanalysen i anslutning till kapitlet "Idéer om Maghreb". I det sistnämnda gör författaren en omotiverat klar åtskillnad mellan kvantitativ och kvalitativ innehållsanalys: s g all innehållsanalys förutsätter ett kvalitativt arbetsmoment innan det kodade materialet kan kvantifieras! En av hennes motiveringar för valet av en kvalitativ (= verbalt beskrivande) analysteknik lyder: "... analysen gäller de centrala dragen eller nyckelelementen i de fyra kategorierna. En kvantitativ precision förefaller då omotiverad". Detta förefaller bakvänt: det är ju då man kan operera med enkla, klara och få kategorier som man med fördel tillgriper kvantitativ innehållsanalys. Då möjliggörs ju även exakta beräkningar rörande frekvenser, samvariation m m.

Det är den gemensamma nationella *identiteten*, baserad på gemensamma historiska erfarenheter, islam och det arabiska språket som i början av avhandlingen framhålls som samarbetets grundläggande drivfjäder. Längre fram i avhandlingen framskymtar omständigheter som i flera avseenden kvalificerar denna uppfattning. Den i strikt bemärkelse gemensamma historien inom Maghreb är to m mera avlägsen än Kalmarunionen för Norden. Vad det kan finnas för eventuella historiska motsättningar som fortfarande gör sig gällande mellan länderna förblir oklart. Påpekas kan att den franska kolonialpolitiken i ett annat område, Sydostasien, genom sin söndra och häriska-strategi skapade motsättningar som fortfarande belastar de regionala relationerna inom denna världsdel. Den språkliga enheten visar sig gälla i första hand det bildade språket. De folkliga varianterna av arabiskan utgör i praktiken skilda språk. Av ännu större potentiell betydelse är det faktum, att ca hälften av Marockos befolkning är berber och således språkligt helt obesläktade med den arabisktalande befolkningen. Eduards' påpekande (s5) att staterna inte är "nationalstater i västerländsk mening" tyder i och för sig på en bristfällig kunskap om den etniska mångfalden i västerlandet. I ljuset av anmärkningarna ovan ter sig uppfattningen om en gemensam nationell identitet inom Maghreb än mera överdriven.

Avhandlingens *empiriska delar* – som ju omfattningsmässigt fullständigt dominerar arbetet – ger ett kunnigt och trovärdigt helhetsintryck. Slutsatserna verkar för det mesta väl underbyggda, men författaren svävar trots detta sällan ut i onödiga detaljbeskrivningar. Detta är berömvärt med tanke på hur omfattande och brokigt arbetets källunderlag varit.

Ett par större problem i den empiriska analysen bör dock påtalas. Dessa står att finna i kapitlet om resursfördelningen inom Maghreb. Det författaren kallar "geohistoriska resurser" är i praktiken inget annat än en beskrivning av de territoriella tvisterna länderna emellan. Att konflikter, såväl bilagda som aktuella, påverkar

samarbetet länderna emellan är tämligen självklart. Däremot är det svårare att se hur denna beskrivning direkt sammanhänger med de övriga *resurskomponenterna*. Snarare är det fråga om den *politiska* dynamiken i ländernas bilaterala relationer.

Tillämpningen av Galtungs strukturella teori om aggression väcker också kritiska frågor. Att Algeriet och Tunisien i den maghrebinska kontexten framstår som en klar "topdog" respektive "underdog" tas som en förklaring till deras samarbetsorientering. Marocko och Libyen befinner sig i en resursmässig obalans, vilket gör att de oftare väljer konflikt i stället för samarbete. Bedömningarna angående balans respektive obalans beror emellertid på vad man jämför med. Jämfört med övriga Maghreb är Algeriet säkerligen en "topdog", i det internationella systemet som helhet en typisk "middledog" med resursobalans. Kan inte denna allmänna obalans tänkas vara en lika viktig bestämningsfaktor för landets utrikespolitiska beteende? Bestäms det regionala samarbetet inte av såväl utom- som inomregionala faktorer?

En rad mindre frågetecken kunde vidare ritas vid de empiriska analyserna. Migration visar sig vara en ganska besvärlig indikator på ekonomiskt samarbete. Fluktuationer i internationell handel bestäms givetvis av mycket annat utom staternas samarbetsvilja. Tabeller (s 205) där restkategorin "övrigt" kan uppgå till över femtio procent borde inte heller förekomma. Dessa och andra skönhetsfel förtar emellertid inte helhetsintrycket av ett väl genomfört empiriskt hantverk.

Det är i avhandlingssammanhang vanligt, att man opererar med överdimensionerade teoretiska apparater som lovar mera än vad den empiriska analysen förmår infria. För Maud Eduards' avhandling gäller det omvända: den teoretiska ansatsen är tämligen outvecklad, medan den systematiskt redovisade empirin skulle kunna tjäna som bas för åtskillig teoretisk diskussion. Att en klarare och mera bestämd koppling till integrations-teorierna skulle varit önskvärt har redan framhållits. Vidare kan hävdas, att den klassiska fråga inom studiet av internationell politik som avhandlingens empiri tydligast aktualiserar, inte alls explicit berörs av författaren som ett allmänt, teoretiskt problem: frågan om *stat kontra nation* som drivkrafter i internationell politik.

Lauri Karvonen

ULF LINDSTRÖM: *Fascism in Scandinavia 1920–40*, Umeå Statsvetenskapliga Institutionen, 1983 (Publiseres av Almqvist & Wicksell, 1985)

Den foreliggende avhandling om fascismen i Skandinavia er et velkomment bidrag til den statsvitenskaplige litteraturen fordi den er med på å fylle igjen et stort tomrom, nemlig komparative analyser av nordisk politikk. Det er i det hele bemerkelsesverdig hvor få sammenliknende nordiske studier det finnes – på tross av likhetene i de politiske systemer og fordi det empiriske materialet for statistiske sammenlikninger er bedre, og lettere tilgjengelig i Skandinavia enn tilfellet er for mange andre land. Avhandlingen tar opp et viktig tema og er et viktig bidrag til forståelse av *avvisning* av en uhyggelig politisk retning som nylig har "feiret" 50-års jubileum for starten på ett ragnarokk. Slik sett har avhandlingen også *aktualitet* fordi det i flere stater er dukket opp høyreekstremistiske partier som ved de siste valgene har oppnådd en viss tilslutning. I det internasjonale fagmiljøet er det i de senere år kommet en rekke antologier om fascismen i ulike land, f.eks boken *Who Were the Fascists*, redigert av Stein Ugelvik Larsen, Jan Peter Myklebust og Bernt Hagtvat og W Lacquer's *Fascism: A Reader's Guide*. Felles for disse er imidlertid at de *ikke* hovedsaklig er komparative, men antologier av enkeltlands studier. Desto mer velkommen er en slik oversikt.

Hovedproblemet i denne avhandlingen er å finne forklaringer på hvorfor høyre-ekstremistiske partier gjorde det så svakt ved valgene i Danmark, Norge og Sverige.

Intressen for denne problematikken er blant annet å finne i det faktum at flere av de økonomiske betingelsene for opplutning om fascistiske bevegelser på kontinentet, også var tilstede i Skandinavia. Selv om de økonomiske faktorene var gunstig for en fascistisk politisk mobilisering, var denne likevel mislykket. Hovedpoenget hos Lindström er at de politiske forholdene, da spesielt de politiske partienes manøvringer – både i forhold til den økonomiske krisen, og i forhold til den gryende fascistiske mobilisering – underminerte disse bevegelsenes fundament: "All assumption that the established political structure handled both the origins and expressions of the extreme right-wing challenge in a way that, metaphorically speaking, served to pull the rug from under the feet of the Scandinavian Nazi and semi-fascist parties. Politics does make a difference." (s 7)

Dette perspektivet – med vekt på politiske aktørers betydning, – frigjør problemstillingen fra en økonomisk, sosial, og/eller kulturell determinisme som så ofte gjør seg gjeldende i statsvitenskap; politikken settes i fokus. På denne måten er avhandlingen en del av den

reaksjon som er kommet mot forestillingene om at det er likegyldig for politikken innhold hvilke partier og/eller personer som besetter beslutningsposisjonene i samfunnet. Hva slags politiske manøvrer underminerte fascismen i Skandinavia? Hovedforklaringen – eller rettere sagt hovedhypotesen ligger i de konservative og bondepartienes evne til *tilpasning* (adaptation). Senere i i avhandlingen er det særlig kriseforlikene som tillegges mest betydning. Implisitt i denne hypotesen ligger forestillingen om at mangelen på tilpasning *kunne* (eller kanskje *ville*) ha ført til sterkere fascistiske bevegelser.

Fascisme defineres som:

"a pattern of beliefs based upon an almighty organic state, a national glorification, a capitalist system which retain its mercantile regulations" (s 8)

Forklaringer rent generelt på fascisme som fenomen søkes primært innenfor feltet økonomisk utvikling. Lindström støtter seg her på Wolfgang Sauer's definisjon: om fascismen som revolt blant industrialiseringens tapere. Men siden politisk misnøye som følge av økonomisk katastrofe ikke førte til fascisme av like stor utbredelse alle steder er det nødvendig også å trekke inn andre faktorer:

"We need to develop the precipitating factors, historical determinants as well as contemporary reactions that bear upon the immediate conditions of fascist response" (s 10).

Sauer's tese om økonomisk utvikling og fascisme tar utgangspunkt i industrialiseringsnivå, men snarere enn å bruke *nivå* foreslår Lindström at det er *intensiteten* i økonomisk endring som er det vesentligste. Dette er for øvrig parallel til den såkalte Bull-hypotesen som forklarer grad av radikaliserings av arbeiderbevegelsene i Skandinavia ved hjelp av intensitet i industrialisering. I landbruket vil følgene av sterk økonomisk vekst føre til kapital- og kostnadsproblemer – som begunstiger en høyreorientert politisk bevegelse.

Men slike økonomisk deterministiske modeller virker mekanisk. Dersom bare disse skulle hatt betydning for partisystemets utvikling ville f.eks senterpartiene, med sin tradisjonelle forankring i landbruket, raskt komme på listen over "truede arter" (som Lindström nevner). Når dette ikke er skjedd kommer det av partienes tilpasningsevne. *Adaptation* er et vanligere fenomen enn nye partidannelser: "political parties do as well as they deserve". (s 17) Det ideologiske klima endret seg med krisene i økonomien. De konservative og bondepartiene "så" trusselen som en eventuell avskalling på

deres høyre side og oppkomsten av fascistpartiene utgjorde. En omlegging av "kursen" forhindret en slik utvikling. Partiene ble ikke splittet samtidig som man avverget trusselen fra de nye partiene. Dernest sørget kriseforlikene i Danmark, Norge og Sverige mellom sosialdemokrater og agrarparter for å hindre en by-land polarisering. Den største betydning ved dette forliket var å demonstrere at det politiske systemet var i stand til å handle.

Dette er det teoretiske utgangspunktet.

Kap 2 og 3 er deskriptive oversikter over henholdsvis høyreekstremistiske partier og den politiske og ideologiske situasjon før depresjonen.

I kap 4 undersøkes de to første leddene i hypotesen:

- a) forverring av økonomien, og
- b) høyredreiningen i det ideologiske klima.

Forekomsten av fascistiske partier beskrives mhp deres opprinnelse, organisasjon og ideologi (Dette gjøres i kap 2). I kap 3 undersøkes de ideologiske og politiske betingelsene for høyre-ekstreme partier. Dette gjøres ved å kartlegge fem kjennetegn ved fascismen: a) nasjonalisme, b) anti-kapitalisme, c) anti-demokratiske trekk, d) anti-sosialisme, e) rasisme og anti-semitisme.

a) Nasjonalismen finner forfatteren utbredt i Danmark og Norge, men ikke den type som begunstiger fascistiske partier,

b-d) anti-kapitalisme, anti-demokratiske holdinger og anti-sosialisme var velkjente og skulle således begunstige fascismen,

e) anti-semitismen som fascistpartiene lanserte hadde ingen utbredt grobudd i Skandinavia, selv om det fantes eksempler på anti-semittiske holdninger.

Den egentlige analysen begynner i kap 4, med en oversikt over den økonomiske krisens virkning på ulike klasser politiske tilhørighet. Med unntak av arbeiderne, virket krisen i retning av en høyredreining av det ideologiske klima. Arbeiderklassen i sin tur inntok en defensiv posisjon.

Fascismens valgøkologi behandles i kap 5. Det prøves ut en rekke hypoteser både om økonomiske faktorer og politiske faktors betydning. Fascistpartiene har et splittet nedslagsfelt. I en del landområder fyller fascistpartiene et politisk tomrom i en tid med krise i landbruket. I enkelte byer mobiliseres velgere tilhørende hovedsaklig middelklassen. Momentet som kunne vært utnyttet på bakgrunn av de økonomiske forholdene forsvinner imidlertid ved bondepartienes og de konservatives tilpasningsstrategi. Det er først og fremst kriseforlikene mellom bondepartiene og sosialdemokratene som river grunnen vekk under fascistpartiene. Kriseforliket demonstrerte det parlamentariske systemets evne til å handle og derved til å bevare troen på det etablerte politiske systems evne til å løse problemer.

Det er to hovedtyper av innvendinger mot oppbyggingen av avhandlingen. Den første av disse er de forskningsstrategiske valg som er gjort, men ikke blitt særlig begrunnet. Forfatteren presenterer tre hovedhypoteser om forverring av økonomien, som fører til ideologisk høyredreining, som igjen møtes av tilpasningsstrategien fra konservative og bondepartier. Disse hypotesene er imidlertid ikke utledet av, eller satt i sammenheng med en oversikt over litteraturen om fascistpartier. Gitt den enorme litteraturen om fascistiske bevegelser – og uenighetene om forklaringene på dens fremvekst, ville det ikke da vært naturlig å begynne med en oversikt over forskningen på dette området, og av den utlede hvilke hypoteser som skulle etterprøves? Dette synes spesielt å være nødvendig for en komparativ analyse. For å si det forenklet: lanseringen av 3-stegshypotesen virker noe å priori. Det andre hovedsynspunktet gjelder oppfattelsen av aktørene. "Tilpasningshypotesen" tillegger bonde- og høyrepartiene en god del rasjonalitet i beslutningsprosessen. Hvor vidt disse partienes manøvreringer kan sies å være resultat av denne form for beslutning er i beste fall problematisk å avgjøre. En alternativ måte ville kanskje vært å analysere fascistpartienes valg av taktikk og strategi. En mulig tolkning kunne være *mangel* på rasjonalitet fra disse bevegelsenes side med hensyn til hva som var mulig å oppnå i de skandinaviske politiske systemene. Det ville derfor vært ønskelig om en vurdering av fascistpartienes framvekst i lys av litteraturen omkring partidannelser i fullt utviklede partisystemer.

Gjennomføringen av det analyseopplegg forfatteren har utformet er naturligvis ikke uproblematisk, og enkelte steder er det problematisk for leseren å følge med. I et meget omfangsrikt kapittel "Classes and Crises" gjøres bl a et forsøk på å klassifisere ulike grupperinger i borgerskapet ("position") innenfor den økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske sfære. Den klassifikasjonstabellen som fremkommer er ment å gi et kort og konsist uttrykk for et omfattende tema. Forfatteren selv er klar over det problematiske i dette, og for leseren er det både uklart hvilke kriterier som er benyttet og for verdien av dette for den senere analysen. Klassifikasjonen og kapitlet for øvrig er gjort på makronivå, mens det det henger sammen med, den økologiske analysen i kap 5 er på et lavere nivå. Koblingen her er ikke alltid særlig god.

Disse kritiske kommentarene bør imidlertid ikke overskygge den imponerende innsatsen forfatteren har gjort i organiseringen av økologiske data fra tre land. Dette er i seg selv en meget omfattende oppgave hvor klassifikasjonsproblemene står i kø og mulighetene for feiltolkninger florerer. Lindstrøm utviser stort sett høy grad av forsiktighet i behandlingen av et slikt komplekst materiale. Det bør også fremheves det verdifulle i kom-

binasjonen av en økologisk analyse med en partistrategisk analyse. Avhandlingen bærer preg av solid gjenomarbeiding og er et meget verdifullt bidrag til den nordiske komparative litteraturen.

Lars Svåsand

STEFAN SWÄRD: *Varför Sverige fick fri abort. Ett studium av en policyprocess*. Stockholm: Stockholm Studies in Politics 22 1984

1. Bakgrund

Den 29 maj 1974 förekom en omröstning i riksdagen rörande propositionen om en ny abortlag. Med röstsiffrorna 214 för och 103 mot beslöt riksdagen införa fri abort. Därmed sattes punkt (vad jag kan förstå) för en samhällsdebatt som pågått åtminstone sedan 1800-talet i vårt land. Från ett läge där abort var totalförbjuden utan undantag och bestraffades hårt, kom abort att bli en enskild angelägenhet och rättighet för den gravida kvinnan intill tolfte havandeskapsveckan, i och med riksdagsbeslutet ett sekel senare.

Denna utveckling är också ämnet för Stefan Swärds avhandling och hans syfte är att förklara *varför Sverige 1974 fick en lag om fri abort*. Avhandlingen ansluter sig till två statsvetenskapliga forskningslinjer – policystudien och idéanalysen. Valet av abortfrågan som undersökningsobjekt är ett välkommet bidrag till den statsvetenskapliga forskningen och fyller ett tomrum.

Det bör på en gång konstateras att avhandlingen i första hand är vad författaren själv betecknar som en "genuin fallstudie". Ambitionen är snarare att kasta ljus över de sakförhållanden som studien gäller, än att ge ett teoretiskt bidrag. Jag kan inte, parentetiskt sagt, befria mig från intrycket att valet av avhandlingsämne snarare har utgått från ett genuint intresse och engagemang hos författaren i sakfrågan, än har hämtat sin näring i teoretiska överväganden.

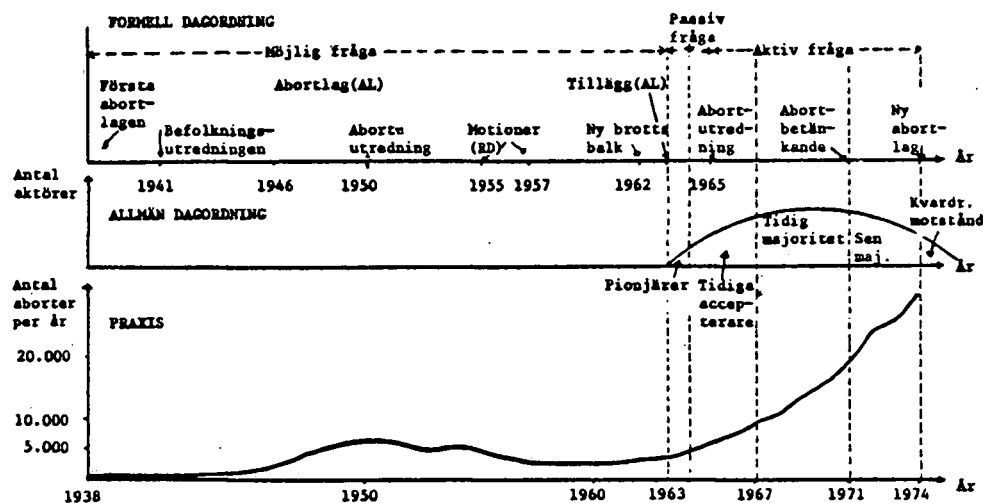
Författaren har ägnat mycken tid och omsorg åt att åstadkomma en utmärkt historisk rekonstruktion av den policyprocess som ledde fram till den nya abortlagen. Framställningen är redig och präglas av en stor berättarglädje.

Jag har i figur 1 sökt att åskådliggöra avhandlingens historieskrivning och centrala begrepp – vilken jag kommer att hänvisa några gånger till i min anmälan.

Några milstolpar i abortfrågans historia (se fig 1):

Före 1890 rådde totalförbud mot abort i varje form, men vid denna tidpunkt infördes mildringar i strafflagen för fosterfördrivning. I praktiken var en abort straffri i början av seklet om syftet var att rädda kvinnans liv eller undanröja en allvarlig fara för hennes hälsa (medicinsk indikation). Den första abortlagen kom 1938 efter 1934 års abortutredning och innebar att en medicinsk-social indikation infördes: "... när på grund av sjukdom, kroppsfel eller svaghet hos kvinnan barnets tillkomst skulle medföra allvarlig fara för hennes liv eller hälsa". 1941 års befolkningsutredning, med Tage Erlander som ordförande, var oroad över ökningen av de illegala aborterna och föreslog förebyggande åtgärder – dock utan krav på ändring av abortlagen. Några år senare (1946)

Figur 1. Policyprocessen om fri abort

korrigeras abortlagen och en ny medicinsk-social indikation infördes – ”förutsedd svaghet” hos kvinnan. Under 1950- och 1960-talen var abortfrågan aktuell bl a genom Neurosedyn-katastrofen, vilken föranledde en komplettering av abortlagen med en fosterskadeindikation 1963. Året dessförinnan hade en ny brottsbalk beslutats som innebar en viss uppmjukning av staffen för illegal abort vid ”förmildrande omständigheter”. Så kom då 1965 den nya abortutredningen som ledde fram till den nya lagen som ger kvinnan beslutanderätten om abort fram till den tolfte veckan, för abort mellan 12–18 graviditetsveckan krävs särskild utredning och mellan 18–24 veckan måste synnerliga skäl föreligga och beslut fattas av socialstyrelsen. Efter 24:e veckan får ej abort utföras. En avgörande förutsättning för lagen var socialdemokratins regeringsinnehav och handlingskraft, enligt författaren.

II. Teoretiska utgångspunkter och huvudbegrepp

Författarens förklaringsmodell, som även fått strukturera hans framställning, är av systemtyp. Här finns en omgivning, input (policyinitiering och spridningsprocess) omvandlingsprocess (beslutsfattarens överväganden och mål) samt output (politiskt beslut). Huvudintresset riktas mot värderingar och åsiktsspridning – snarare än mot intressekamp och materiella perspektiv.

Framställningen genomsyras av föreställningen att ”abortfrågan har varit utpräglat *sakpolitisk* (min skraffering) i det att överväganden i sak har fällt avgörandena” (s 11). Det strategiska perspektivet viftar författaren bort med hänvisning till att varje riksdagsledamot röstade efter egen övertygelse 1974. Jag menar att avhandlingen hade vunnit på en mera illusionsfri hållning. I samband med att regeringen utarbetade direktiv för abortutredningen i februari 1965 inträffade den sk Polenaffären – det väckte stor uppmärksamhet när det framkom att många kvinnor reste till Polen på abortresor. Den femte mars offentliggjordes direktiven som innehöll vissa anmärkningsvärda formuleringar. Tidigare var det sagt att utredningen skulle vara förutsättningslös, men i direktiven säger nu justitieministern Herman Kling att ”enligt min mening är tiden nu inne att överväga om en ytterligare liberalisering bör ske. Jag syftar då på en reform i den riktningen att kvinnans egen inställning i abortsituationen skall tillmätas ökad betydelse. Många skäl talar för att kvinnan under ett mycket tidigt graviditetsstadium får rätt att själv bestämma om hon vill föda det väntade barnet”. Även Swärd är nog medveten om detta eftersom han lakoniskt konstaterar att ”innan ’Polen-affären’ skulle knappast den socialdemokratiska regeringen haft politisk vilja och mod att formulera direktiven på det sätt man gjorde” (s 71).

Ett annat exempel på det partistrategiska inslaget är folkpartiets ungdomsförbunds agerande. På grund av interna konvulsioner valde FPU att 1964 riva upp 1963 års kongressbeslut om att stödja kravet på fri abort – med hänvisning till intern oenighet mellan sk liberaler och frisinnade.

Man kan ju också fråga sig vad som gjorde att regeringen inte ingrep mot den praxis i riktning mot fri abort som utvecklades under 1960-talet – då denna praxis helt stred mot gällande lagstiftning?

Till syvende och sidst har samspelet mellan ”beslutsfattarna” och ”spridningsprocessen” alltid strategiska inslag. Det är självfallet inte bara det aktuella sakinnehållet som är viktigt i en fråga, utan även hur stor avslutningen är och från vilket håll stödet kommer.

Policy definieras av författaren som ”en lagstiftningsåtgärd i syfte att lösa vissa problem” (s 56). Enligt min mening är detta ett vårdslöst – för att inte säga fatalt – sätt att handskas med ett för avhandlingen så centralt begrepp. Jag vill hellre se den innebörd som Dag Anckar föreslagit ”det synes rimligt att kräva åtminstone två saker av det output-fenomen man studerar för att det skall kunna etiketteras som ’policy’; det bör å ena sidan mer ha karaktären av ’general framework’ än av enskilda myndighetsbeslut och det bör å andra sidan vara en produkt av ett målbestämt politiskt handlande” (Anckar 1979:18). Författaren åstadkommer ytterligare förvirring genom att hävda att ”lagstiftningsförslaget (min skraffering) fri abort är enligt denna definition en policy”. På ett annat ställe talas om ”en policy som blir ett politiskt beslut” (sic!) (s 178). Jag delar Swärds uppfattning att det handlade om policy i abortfrågan – men då i Anckars mening.

Tvärs genom avhandlingen löper ett slags Ariadne-tråd om spänningen mellan praxis och lagstiftning. Målsättningen från den äldre abortlagen framstod alltmer som formell, eftersom tillämpningen såsom den uttrycktes i praxis pekade i en helt annan riktning. Jag vill argumentera för att det i själva verket handlar om en spänning mellan formell och faktisk policy. Författaren påpekar också att ”en markant förändring i den tillämpade abortpolitiken godkändes politiskt via politisk passivitet” (s 42). Var det så att policyn fri abort infördes redan mot slutet av 1960-talet i Sverige? Var den nya abortlagen i själva verket bara en uppdatering av den formella policyn? Skulle det annars 1974 ha varit politiskt möjligt – hypotetiskt – att stifta en lag som i ett slag hade ökat antalet legala aborter från 3 000 (nivån i början av 1960-talet) till 30 000/år (nivån tio år senare, se figur 1)?

Det skulle ha varit lika omvälvande till sina effekter som beslutet att slopa motboken på 1950-talet! Jag vill hävda att detta samspel mellan formell och faktisk policy

(praxis) ger abortfrågan dess speciella karaktär – vilket författaren inte utvecklar. Här finns också egendomliga inslag. I en intervjuundersökning från 1968 ville 39 % av riksdagsledamöterna ha fri abort – dvs det fanns en klar majoritet av motståndare och tveksamma bland beslutsfattarna. Så varför denna politiska tystnad, desto märkligare som endast 25 % av väljarna vid denna tidpunkt sade sig vara för fri abort?

Sällan har spänningen mellan formell och faktisk policy dokumenterats så tydligt som i Klings abortproposition: "Utvecklingen i praxis är enligt min mening riktig. Härtill kommer att en återgång till en mera restriktiv linje i abortfrågan skulle medföra risk för ökning av antalet illegala aborter. En sådan utveckling måste ovillkorligen förhindras. En återgång är därför varken önskvärd eller möjlig". Läkarnas hantering var inte bara välsignad från högre ort – skeppen var också brända!

Policyinitiering inträffar, enligt författaren, "när ett förslag till lagstiftningsåtgärd förs upp på en dagordning" (s 56). Här görs en lyckad distinktion mellan "allmän" och "formell" dagordning. Den allmänna dagordningen står i stort sett för den allmänna debatten utanför de politiska församlingarna, medan den formella dagordningen gäller besluts-sammanhangen. En skönhetsfläck finns här genom att författaren ser en initiering av "folket som via en opinionsundersökning uttalat sig för en viss policy" (s 58).

Tyvärr används distinktionen på ett föga intresseväckande sätt ur teoretisk synvinkel, utan mera som pedagogiskt instrument. Modellerna för policyinitiering som dyker upp i avhandlingen (s 61) kommer såvitt jag kan bedöma heller aldrig till användning – med undantag för en på samma grund obehövlig upprepning (s 84).

Författaren introducerar även en indelning av politiska frågor i tre kategorier; möjliga, passiva och aktiva frågor. Som framgår av figur 1 sammanfaller denna indelning i stort sett med distinktionerna "allmän" och "formell" dagordning, eftersom aktivitet mäts i lanseringen på de olika dagordningarna.

Spridningsprocess gäller åsiktsbildningen och definieras som "hur ett bredare stöd för en policy stegvis växer fram" (s 79). Författaren anlägger ett innovationsperspektiv och lånar sina begrepp från innovationsforskningen. Såvitt jag kunnat överblicka är detta en innovation! I regel används diffusionsanalysen för att skildra "den process varigenom innovationen sprides till medlemmar av ett socialt system eller från ett system till ett annat (Rogers-Schoemaker 1971, även Karvonen 1981). Innovationen skall framför allt vara ny i förhållande till den omgivning som studeras och innehålla en idékomponent – en tanke eller insikt som är ny.

Tidigare studier har gällt policydiffusion från Sverige till Finland (Karvonen 1981), kommunala servicevaria-

tioner (Johansson 1982), lagstiftningsdiffusion bland amerikanska delstater (Walker 1969, Gray 1973, Eye-stone 1977). Jag ser inget hinder att använda denna speciella föreställningsvärld på åsiktsbildningens område.

Författaren visar övertygande att pionjärerna för kravet på fri abort var motionärer till FPU:s förbunds-kongress 1961, samt gruppen vid KTH inom Socialdemokratiska studentförbundet. Den svenska initieringen av frågan var knappast ett resultat av diffusion från andra länder. Samtidigt förhåller det sig så att många stater införde fri abort eller liberalare abortlagar under 1960- och 1970-talen. Det påpekas i avhandlingen att USA införde fri abort 1973, Israel fick en liberal abortlag 1977 och Nya Zeeland inledde en abortutredning 1975. Han kunde ha tillfogat mera näraliggande exempel som att Danmark fick en lag om fri abort i oktober 1973 med liknande innebörd som den svenska, att Finland 1970 antog en ny abortlag som innebar en liberalisering och att Norge redan 1964 fick en lag om abort som innebar aborträtt på vissa indikationer. Det förefaller faktiskt givet att de nästan samtidiga förändringarna i abortlagstiftningen i de nordiska grannländerna skulle haft betydelse för utformningen av den svenska abortlagen, dvs under vad författaren kallar utredningsinitieringen. Något sådant inflytande kan märkligt nog ej skönjas!

Den enda dokumenterade påverkan från utlandet kommer från Polen i samband med Polen-resorna. Jag har försökt att spåra ytterligare hänvisningar till utländska förebilder i det material som jag lyckats komma över – men utan större framgång. En kuriositet är att Rita Liljeströms välgjorda studie "A Study of Abortion in Sweden" (1974) inför FN:s befolkningskonferens endast har en utländsk hänvisning i det digra källmaterialet – nämligen Yngvar Løckens studie av norska mentalsjukhus! Författaren står här uppenbarligen på säker grund. En intressant motfråga är naturligtvis varför den internationella diffusionen inte fungerade just i abortfrågan?

Åsiktsbildning har såväl riktning (tex för eller mot fri abort) som intensitet. Avhandlingen behandlar tyvärr enbart den förra aspekten vilket bl a får till konsekvens att remissvar räknas som jämbördiga med exempelvis kongressuttalanden!

Författaren sammanfattar sina resultat sålunda:

"Spridningen av stödet för policyn, fri abort, skedde successivt. Efter en försiktig inledning i början av 1960-talet, där några pionjärer initierade, växte stödet för den nya politiken efterhand med en kulmen i början av år 1972 i samband med abortutredningens betänkande. Därefter har det varit lämpligt att indela aktörerna i olika kategorier (tidiga accepterare 64–66, tidig majoritet 67–70, sen majoritet 71–74, min ann) beroende på

hur tidigt man har accepterat en innovation. Den femte kategorin, eftersläpande och motståndare, är de som ej accepterade fri abort vid beslutstillfället 1974. Det var framför allt kristna organisationer och Moderata Samlingspartiet och aktörer knutna till dem." (Se fig 1)

I detta resultat finns några oväntade inslag: Sjukvårdens fackliga organisationer tillhörde den sena majoriteten – samtidigt som deras medlemmar genom främst två-läkarintyg genomfört fri abort i Sverige. Ny Dag (vpk) tillhörde kategorin sen majoritet, trots att kommunistpartiet redan 1965 tog ställning för fri abort!

Som en randanmärkning vill jag påpeka att innebörden av begreppet majoritet blir tämligen otydlig, om man accepterar ett språkbruk där "tidig majoritet" åsyftar en minoritet i riksdag och väljarkår.

Moralfrågor karakteriseras av att "de berör livsstil mer än ekonomi, att de innefattar djupt upplevda värden och att frågorna ofta är mycket kontroversiella" (s 114). Abortfrågan handlar om ett val mellan offentliga regleringar och individuell frihet. Fri abort är därmed inte detsamma som en uppsjö av aborter – teoretiskt sett skulle alla kvinnor kunna använda sin frihet till att föda barnen och inte abortera fostren – tex utifrån en moralisk dimension. Trots att Sverige ofta utpekats som det land i västvärlden som flitigast har sysslat med att utveckla ett allt finmaskigare regelsystem för sina medborgare, skulle det således finnas ett område där utvecklingen varit den motsatta och väsentliga avregleringar skett: det moraliska området. Här kan nämnas religionsfriheten, motbokens avskaffande, pornografin, fri abort, avskaffad morgonbön i skolorna etc.

Författaren gör den spännande utsagan att "abortpolitikens utveckling är ett uttryck för en allmän trend av kulturförändringar i västvärlden där sk moralfrågor har privatiseras i allt större utsträckning" (s 5). En allmän trend i många länder bör ha gemensamma orsaker. Swärd pekar, inte oväntat, i en jämförelse mellan Sverige och USA på att "sekulariseringen och kristendomens försvagade roll i svenskt samhällsliv är en rimlig förklaring till dessa skillnader" – nämligen trots att USA genom beslut i högsta domstolen kom före Sverige med fri abort, var det svenska beslutet starkare förankrat bland allmänheten. Åsiktsbildningen fick stort genomslag i Sverige på grund av sekulariseringen. Här börjar isen uppenbarligen bli tunn för författaren!

En viktig förklaringsfaktor för moraldimensionen vid sidan av religionen är enligt Swärd åldern. Yngre personer är mer liberala än äldre i moralfrågan. Enligt min mening underskattar författaren svårigheten att använda åldern som oberoende variabel. Två tolkningar kan göras av samband mellan ålder och en beroende variabel (Holmberg 1974):

- * En livscykeffekt; ju äldre desto religiösare (När en viss potentat blir gammal blir han religiös!)
- * En generationseffekt; varje generation präglas av sin tidsanda. Äldre människor är mer religiösa därför att de växte upp i ett samhälle med mer utbredda religiösa värderingar än dagens.

Men författaren drar slutsatsen av data från valundersökningen 1968 att "Ju äldre man blir, ju mer positiv blir man till påståendet att "aborter bör aldrig tillåtas eller endast när kvinnans liv är i fara" (s 132). Användningen av "blir" i stället för "är" antyder att det handlar om en livscykeltolkning. Men i sista kapitlet (s 176) talas om abortfrågan som en generationsfråga "Det var en ny generation med andra värderingar än den äldre som drev frågan i första hand . . . Denna omgivningsfaktor (dvs kristendomens försvagade inflytande, min anm) hänger nära ihop med generationsfaktorn, eftersom sekulariseringen hade nått längst i den yngre generationen". Det föreligger uppenbarligen oklarhet om författarens tolkning av åldern som förklaringsfaktor.

III Material och metod

Avhandlingen har skrivits med imponerande arbetsinsatser med källmaterial i form av riksdagstrycket med utredningsbetänkanden, dagstidningar i form av 44 dagstidningar från Uppsala pressarkiv samt DN:s och SvD:s klipparkiv, arkivmaterial från partier och organisationer som varit viktiga aktörer i policyprocessen 1962–74 samt kompletterande intervjuer. Det skulle varit motiverat att författaren presenterat underlagsmaterialet i avhandlingen mera utförligt. Läsaren får tex inte veta hur många ledare och nyhetsartiklar i pressundersökningen som studerats eller hur urvalet av organisationer för detaljstudier skett.

Den i övrigt välgjorda avhandlingen betungas tyvärr av alltför många korrekturfel, vilket kan ge ett orättvist förstahandsintryck av författarens prestation.

Trots att avhandlingen betonar politikernas viktiga roll som beslutsfattare görs ingen särskild studie av riksdagsdebatterna. Författaren påpekar i inledningen till kapitel 6 att det "är centralt i avhandlingen därför att enligt den använda modellen är det ändå politikernas bedömningar som ytterst avgör vilken policy man tar ställning till". Sedan följer en genomgång av synsätten hos ungdomsförbund och tidningar, som avslutas med en granskning av texten i propositionen från 1974!

Ett irriterande inslag i avhandlingen är användningen av tabellmaterial från andra sammanhang – utan att förse läsaren med uppgifter om de refererade undersökningarna; antal intervjupersoner, urval, bortfall och felmarginal – tex i femte kapitlet om moraldimensionen i

svensk politik. I samband med att man hämtar uppgifter från olika undersökningar – tex valundersökningen 1968 och SIFO:s undersökning 1967 om sexuallivet i Sverige – får man förmoda att författaren menar att resultaten kan accepteras eftersom källkritiska kommentarer ej görs.

Låt mig visa hur siffrorna från två tabeller kan användas (tabellerna på sidorna 132 och 139): SIFO-undersökningen 1967 bland unga kvinnor (jag antar att urvalet är riksrepresentativt) visade att mellan 54–61 % hade positiv inställning till fri abort. Från 1967 och framåt ökade stödet för fri abort i Sverige enligt författaren. Det innebär att man inte har anledning att tro att stödet skulle vara lägre vid tiden för 1968 års valundersökning – utan snarare högre. I valundersökningen uppgav 32–34 % av åldersgrupperna mellan 20–40 år att aborter aldrig bör förbjudas. Låt oss sammanställa denna information med SIFO-siffrorna:

Antag att i åldersgruppen 20–30 år ingick ett urval om 100 personer i valundersökningen. Antag vidare att 50 av dessa personer är kvinnor. Eftersom minst 55 % av kvinnorna stöder fri abort (SIFO) handlar det om 27–28 personer. Totalt skulle enligt valundersökningen bara 32 personer vara positiv till fri abort, dvs förutom kvinnorna också 4–5 män. Omräknat gör det att männen till 8–10 % stödde fri abort – dvs bara en sjuandedel av stödet hos kvinnorna! Denna slutsats går på tvärs med avhandlingens bedömning att abortfrågan inte skulle varit någon särskild kvinnofråga! Här borde det ha varit enkelt att få utförd en extra körning på 1968 års valundersökning och klyva tabellen efter könsvariabeln – vilket inte gjordes!

Det här är en avhandling helt utan produktmoment-korrelationskoefficienter – vilket inte nödvändigtvis bör betraktas som en brist. Här finns inga datakörningar och multivariata analyser, utan författaren har nöjt sig med historiska och idéanalytiska metoder.

Den tydligaste metoddiskussionen (vilket inte säger särskilt mycket i sammanhanget) återfinns i det sjätte kapitlet, där en debattanalys genomförs utifrån Arne Naess pro-et-contra-schema. Författaren konstruerar en relevant spetsformulering och letar sedan ur aktuella texter fram argument som stödjer eller motsäger påståendet. Här finns också argument av andra ordningen, pro-pro-argument som förstärker ett proargument och contra-pro-argument som försvagar ett proargument. Jag tycker att den översikt som presenteras försvagar sin plats, ehuru en smula tröttnande att sträckläsa.

Ett problem med debattanalysen är att författaren inte formulerar några kriterier för vilka aktörer som skall väljas för analys – jag har tidigare funderat över urvalet av ungdomsförbund med bortseende från moderpartierna – här kan också nämnas den oklarhet som

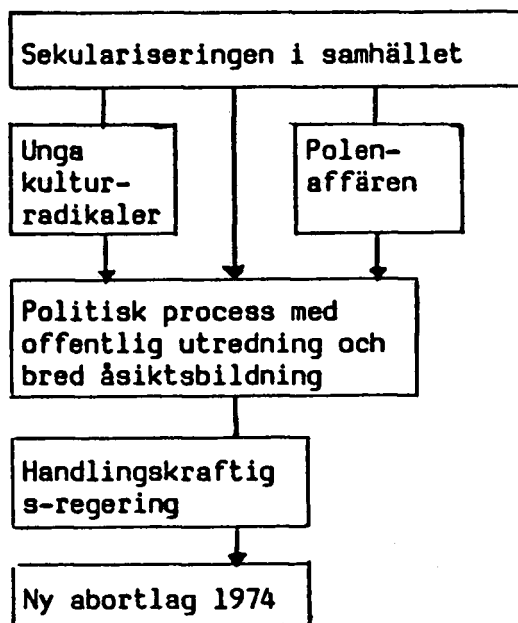
kriteriet ”några socialdemokratiska och liberala tidningar som svängde i synsätt” (s 156) innebär.

Arne Naess ger två typer av argumentöversikter som kan vara tillämpliga i detta sammanhang, eftersom han uttryckligen åberopas; pro-et-contra (för och mot) och pro-aut-contra (för eller mot). Skillnaden består främst i att den senare avslutas med en konklusion där argumenten vägs mot varandra. I sammanfattningen av argumentanalysen (s 167) talas om ”huvudargument”. Hur vet man vilka huvudargumenten är – det finns exempelvis ingen frekvensmätning utförd? Min tolkning är att Swärd här glider över i en pro-aut-contra-analys med otillräckligt på fötterna.

IV Slutsatser

Den viktigaste slutsatsen i avhandlingen måste ha att göra med svaret på frågan i avhandlingens titel: Varför fick Sverige fri abort?

Författarens svar på denna fråga kan grovt skisseras med följande orsakskedja – vilken även accepterades av författaren i samband med disputationen:

Författaren förlägger grundorsaken till den nya abortpolicyn till omgivningsfaktorerna på värderingsplanet, särskilt sekulariseringen. Själva policyprocessen framstår mera som en förmedlande länk mellan sekulariseringen och denna abortpolicyn med oklart eller inget förklaringsvärde. Författaren förlägger således svaret på

avhandlingens fråga till omständigheter som inte direkt undersöks i avhandlingen, vilket inte bara blir ett debacle för avhandlingens design utan även blottar ett något mekaniskt synsätt på den politiska processen. Abortbeslutet framstår i avhandlingen som en nödvändig, nästan lagbunden, konsekvens av kristendomens försvagning. Författarens nyanserade antagande att det socialdemokratiska regeringsinnehavet var en avgörande förutsättning för abortlagen stöds knappast av de borgerliga regeringarnas passivitet i frågan 1976–82!

I policyforskningen kan man, som fö påpekas i avhandlingens inledande kapitel, skilja mellan en strukturell ansats och en processororienterad approach. Om man utgår från författarens förklaring och funderar över vilken forskningsstrategi som varit den bästa, undrar jag om inte en mera strukturellt hållen ansats hade varit att föredra.

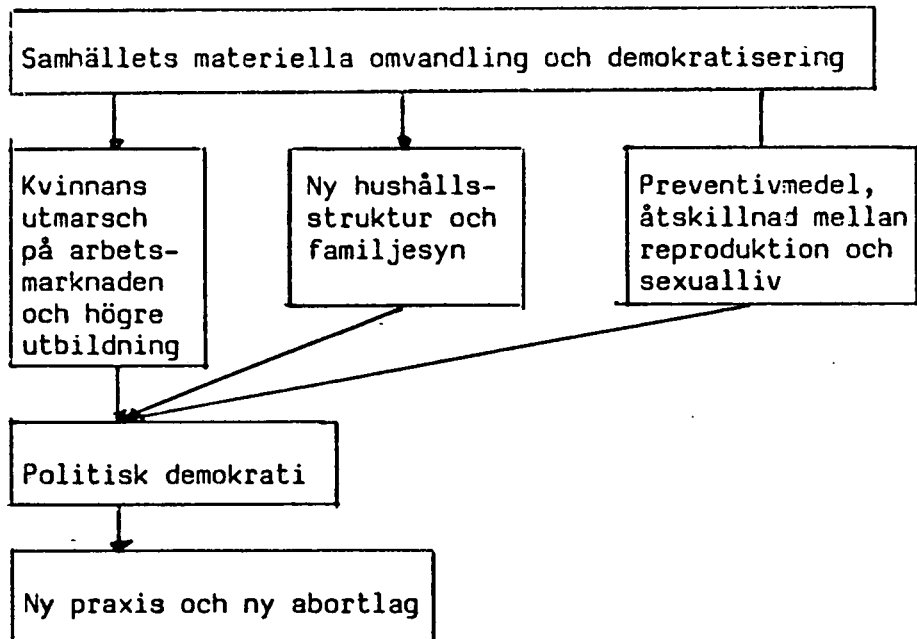
Nu är författarens orsaksteori inte den enda som finns på marknaden. Utifrån Rita Liljeströms framställning, vilken även överensstämmer med abortutredningens synsätt (1971, s 152) kan sambanden skisseras på följande sätt:

Här görs således en analys av abortfrågan utifrån samhällets materiella och politiska utveckling, vilken egentligen utmynnar i slutsatsen att abortlagen är en konsekvens av jämställdheten och den politiska demokratin!

Avhandlingens viktigaste bidrag ligger i ny kunskap om den policyprocess som ledde fram till lagen om fri abort. Den ger en inträngande belysning av samspelet mellan olika aktörer inom och utanför de beslutande församlingarna, liksom av hur det politiska systemet hanterar en viktig fråga som anknyter till en helt annan skiljelinje än den efter vilken partisystemet i vårt land huvudsakligen är strukturerat.

Författaren lyckas visserligen inte svara på frågan *varför* Sverige fick fri abort, men har desto bättre beskrivit *hur* den nya policyn om fri abort växte fram!

Janerik Gidlund

Litteratur

- Abortutredningens betänkande "Rätten till Abort" SOU 1971:58.
- Anckar, D, 1979. *Politik, partier, policy: om modeller för arenaförande* (Åbo: Meddelanden från stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut nr 40).
- Eyestone, R, 1977. Confusion, Diffusion, and Innovation, *APSR* 1977:3).
- Gray, V, 1973. Innovation in the States: A Diffusion Study, *APSR* 1973:4.
- Holmberg, S, 1974. *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati* (Lund: Studentlitteratur).
- Johansson, L, 1982. *Kommunal servicevariation* (Ds Kn 1982:2).
- Karvonen, L, 1981. *Med vårt västra grannland som förebild. En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland*. (Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 62).
- Liljeström, R, 1974. *A Study of Abortion in Sweden* (Stockholm).
- Naess, A, 1971. *Empirisk semantik* (Stockholm).
- Rogers, E M & Schoemaker, F F, 1971. *Communication of Innovations. A Cross-Cultural Approach*. (New York: The Free Press).
- Walker, J L, 1969. The Diffusion of Innovations among the American States, *APSR* 1969:3.

Litteraturnotiser

Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift

Ännu en statsvetenskaplig tidskrift har sett dagens ljus. Norsk Statsvitenskapelig Forening har låtit sitt organ Statsviteren utvecklas till en vetenskaplig tidskrift. Denna skall, enligt redaktionen "fremme forståelse for offentlig politikk, administrasjon, politisk atferd og internasjonal politikk gjennom empirisk orienterte artikler, teoretiske analyser og syntetiserende bidrag. Ett första nummer har utkommit med temat "Stortinget ved en skilleveg", och ett andra (1986:1) som behandlar "privatisering og fristilling" är på väg. Prenumererar gör man hos Novus forlag i Oslo. Redaktörer är Jan Thorsvik och Eivind Stø, och redaktionens adress är Fondet for Markeds- og Distribusjonsforskning, Fredensborgveien 24 G, 0177 Oslo 1.

Att hantera sin besvikelse (c)

I ett dubbelnummer, 5-6 1985, låter *Politisk Tidsskrift* 23 olika skribenter ge sin syn på det senaste svenska valet. Av dessa tillhör endast en minoritet centerpartiet. Också en statsvetare, Svante Ersson, kommer till tals, med en dock mycket återhållsam valanalys. Notabelt är att centerns ledande skikt är sparsamt företrätt, och att förre partiledaren Gunnar Hedlund är mycket kortfattad i sin inledning. Han utpekar dock framtidsmålet med en för honom karakteristisk formulering, "att resultatet skall bli så gott som möjligt".

Centerns särart kan ju sägas bestå bl a däri att partiet är icke-socialistiskt utan att vara riktigt borgerligt, eller som Gunnel Jonäng uttrycker det: icke-socialistiskt och radikalt. I centerns eftervalsdiskussion är balansgången mellan dessa två poler, om man så vill mellan blockpolitik och blocköverskridande politik, ett centralt tema. I den debatten varierar synen på valrörelsen, valet och framtiden högst betydligt.

Ungdomsförbundets Andreas Carlgren menar således att i "årets val markerade partiet tydligare än någonsin sin uppslutning kring målet att nå en trepartiregering. -- Vi måste nu sluta upp med den hopplösa konkurrensen om att framstå som det parti som mest fram-

gångsrikt uppträder som borgerligt. -- Det tomrum som finns lämnar utrymme för en tredje kraft i politiken. Det borde självklart vara centerrörelsens uppgift att fylla den rollen." I denna analys skiljer sig Carlgren från t ex Nils G Åsling, som tvärtom märkt -- -- en känsla av osäkerhet och förvirring bland allmänborgerliga väljare. Denna tveksamhet hade kunnat undvikas -- -- om partiet tidigare och mera entydigt hade samlat sig kring uppgiften att åstadkomma en icke-socialistisk majoritet i Sveriges riksdag." Till nästa val gäller det, enligt Åsling, att "med all kraft" verka för en sådan icke-socialistisk majoritet.

Läsaren noterar, att medan man inom centern på detta sätt diskuterar avvägningen mellan blockpolitik och blocköverskridande, så förespråkar samtliga i numret representerade socialdemokratiska skribenter en uppluckring av blockpolitiken. Det omfångsrika och läsvärda numret ger alltså, som rimligt är, en bild av ett parti i kris. Åsiktsskillnaderna inom partiet framstår som högst påtagliga. Gemensamt har centerskribenterna dock däri att de alla efterlyser en ideologisk vitalisering. Trovärdig, tydlig, grön, radikal och icke-socialistisk är honnorsorden, och åtminstone i samband med de två första märks nästan långtansfulla hänspelningar på folkpartiets valrörelse.

Valanalysnumret uppmärksammades som bekant nästan innan det hunnit ges ut, därigenom att den avgående partiledaren citerade Sven Bergströms ord om hur politikerföraktet växte efter laddningen av Barsebäck II. Men också andra formuleringar förtjänar att uppmärksammas i denna breda stämningssbild från ett förlovarläger. Till exempel ledarartikelns recept för den kommande centersatsningen, ett recept med viss allmängiltighet. För framgång i politiken behövs egentligen bara två ting: "Med en vinnande politik och en vinnare som företräder partiet kan förnyelse och återhämtning börja." Vid en ytlig betraktelse kan detta verka vara en ointressant självklarhet, men vid närmare granskning är ju meningen innehållsrik.

Sommarkurs i Italien

European University Institute (Firenze) arrangerar under tiden 23.6–11.7 1986 en Summer School om "The Sociological Classics and Contemporary Political Problems". Avsikten är att diskutera de sociologiska klassikernas relevans för analys av nutida politiska problem som "Money economy and socio-political structure", "Leadership and political professionalization", "Political organizations and institution-building". En biavsikt med årets Summer School är att integrera den italienska debatten med den som förs i andra europeiska länder.

Sista dag för ansökan är 30 april, och Constance Meldrum, Organizing Secretary, Summer School, European University Institute, Badia Fiesolana, Via del Rocchetini 9, 50016 San Domenico di Fiesole (FI) Italy, tel 055/477931, svarar för information, ansökningsformulär m.m.

ECPR i Göteborg

European Consortium for Political Research håller årets Joint Sessions of Workshops i Göteborg 2–6 april 1986. Arbetsgrupperna behandlar följande teman:

1) Conservative Parties, Adaptability and Change in Western Democracies, 2) Political Learning, Fiscal Austerity and Urban Innovation, 3) Patterns of Governmental Structure and Behaviour in Western European Countries, 4) The State in the World System, 5) The

'Energy Question' and Policy Analysis: Structures and Processes of Decision-Making with Regard to Energy Policy, 6) Women, the European Welfare State and Sex Equality Policy, 7) Negotiating Global Issues: The UN Framework and World Conferences, 8) Policy Evaluation and the Steering Capacity of Democratic Government, 9) Migration as a National and International Challenge European Immigration Countries, 10) Evolution from Totalitarianism: Experience and Problems in Communist Political Development, 11) Professionalism, Policy Making and Public Services, 12) Political Theories of Gender and Power, 13) Political Parties and Coalitional Behaviour in Western Europe: The Perspective of Local Politics, 14) The Decision-Making Apparatus and Process of the European Community, 15) The Politics of Violence: Conflict, War and Political Transformation in Europe, 16) Cycles in Politics, 17) Problems and Public Management, 18) Civil Society in the West and East, 19) Internal Party Arenas, 20) The Dynamics, Strategy and Efficacy of Social Protest, 21) Trends in Voting Behaviour, 22) National Models in Economic Policy, 23) The Politics of Employment.

Dessutom arrangeras två sk planning sessions. Den ena gäller "La demande politique de la lumpen-intelligentsia" och den andra handlar om "Information and Telecommunications Policy in Europe – National Policies and the European Dimension".